

Michael D. Elliot, July, 2014   *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

This transcription of the *Paenitentiale Umbrense* and *Libellus responsionum* from Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, Codex lat. 2195, ff. 2v–46, was made for the *Carolingian Canon Law* project, and as such complies with the conventions stipulated by the project's guidelines (<http://ccl.rch.uky.edu/guidelines/guidelinedstr.html>).

Manuscript rubrics have been rendered in **bold**.

Chapter numbering for the *Paenitentiale Umbrense* has been added, and follows that established by Finsterwalder in his *Die Canones Theodori Cantuariensis und ihre Überlieferungsformen* (Weimar, 1929).

All corrections have been made by the main scribe, unless otherwise noted.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[f. 2v] **IN¹ CHRISTI NOMINE INCIPIT PRAEFATIO LIBELLI QVEM PATER
THEODORVS DIVERSIS INTERROGANTIBVS AD REMEDIVM TEMPERA[N]T²
PENITENTIAE**

Discipulus u[b*]bren[t]ium {umbren[t]ium *corr.*}³ uniuer⁴ {sic} sang[*]lorum catholicis
propriae animarum medicis sanabilem supplex in domino christo salutem.

EXPLICIT PRAEFATIO [f. 3r]⁵

INCIPIT PROLOGVS SANCTI GREGORII PAPAE VRBIS ROMAE⁶

PRIMVM⁷ QVIDEM KARISSIMI BEATITVDInis uestrae dilectioni unde huius fomenta quod
sequitur medicaminis congesti satis esse dignum pandere deputai né per librariorum ut solet
antiquitatem uel negligentiam confusa uitiose lex illa duraret quam figuraliter ollim deus per
primum eius latorem de secundo mandauit patribus ut notam facerent eam filiis suis ut cognoscat
generatio altera.

Scilicet⁸ penitentiam quam prae omnibus suae nobis initiatus instrumentum doctrinae dominus
iesus medicamenta male habentibus praedicauit dicens paenitentiam agite et reliqua. {Mt 4:17}

Qui ad uestrae⁹ felicitatis meritum á beata eius sede ad quem dicitur

Quaecumque¹⁰ solueris super terram erunt soluta et in caelis {Mt 16:19/18:18} eum dirigere
dignatus est á quo haec utilissima curatio cicatricum temperetur.

¹ This rubric, along with the short prefatory introduction that follows, are written on an un-lined page, in the

² Another hand has corrected to *TEMPERAuit*.

³ The first *m* in *umbren[*]ium*, though written by the main scribe, appears to have been written over two erased characters, the first of which may have been an *l* or *b*. Another hand has corrected *umbren[*]ium* to *umbrensiu*. The original reading (before correction by the second hand) was perhaps *umbrentium*.

⁴ Another hand has corrected *uniuer sang[*]lorum* to *uniuersis anglorum*. The original reading was probably *uniuer sangulorum*, or perhaps *uniuers angelorum*.

⁵ This folio, like the preceding page, has not been lined or framed. Nevertheless, the scribe has written twenty-four lines of text on both sides.

⁶ The following line (the second of twenty-four lines) has been left blank.

⁷ With a large 10-line high initial *P*, highlighted with orange (red?) and blue ink.

⁸ With a large 2-line high initial *S*, highlighted with orange (red?) ink.

⁹ The *a* has been written in cursive above the line, seemingly by the main scribe, who writes *a* similarly elsewhere, e.g. on fols 10vb line 14 and 16r line 4.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Ego enim inquit apostolos accipi¹¹ á domino {Act 20:24} et ego inquam carissimi accipi¹² a uobis domino fauente quod et trad[e]di¹³ uobis

Horum igitur maximam partem fertur fame ueriloquo beatę memoriae [f. 3v]¹⁴ eoda praesbiter cognomento christian[o]s¹⁵ á uenerabili antestite theodoro scicitans {scicitans *corr.*} accipisse

In istorium {sic} quo[d]qu[od]¹⁶ adminiculo¹⁷ est quod manibus uilitatis nostre diuina gratia similiter praeuidit. quae iste uir ex scottorum libello sciscitasse quod [**]famatum¹⁸ est de quo talem senex fertur dedisse sententiam ecclesiasticus homo libelli ipsius fuisse conscriptor

Multi quo[d]qu[od]¹⁹ non solum uiri sed etiam feminae. de his ab eo inextinguibili feruore accensi sitim hanc ad sedandam ardenti cum desiderio frequentari

Huius nostri nimirum saeculi singularis scientiae hominem festinabant

Unde et illa diuersa confusaque d[e]gestio²⁰ regularum illarum constitutis causis libri secundi conscripta inuenta est apud diuersos propter quod obsecro fratres benignissimam uestrae pacis almitatem per eum qui crucifixus est. et sui sanguinis rore quod praedicauit forte uiuens confirmauit

Vt si quid pro huius utilitatis obtentute[m]²¹ critatis uel ignorantiae delicti

In hoc perpetrauero uestrae intercessionis

Merito. me apud eum defendatis

¹⁰ With a splash of blue added to the centre of initial Q.

¹¹ Another hand has corrected to *accepi*.

¹² Another hand has corrected to *accepi*.

¹³ Corrected (via erasure) to *tradidi*.

¹⁴ From hereon the scribe writes in two columns.

¹⁵ Another hand has corrected to *christianus*.

¹⁶ Another hand has corrected to *quoque*. It is less likely that the original reading was *quotquot*, as per Finsterwalder.

¹⁷ Another hand has corrected to *adminiculum*.

¹⁸ Another hand has corrected to *diffamatum*. The original reading was probably *adfamatum*.

¹⁹ Another hand has corrected to *quoque*.

²⁰ Corrected (via erasure) to *digestio*.

²¹ Another hand has corrected *obtentutem critatis* to *obtentu temeritatis*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Testor eum uniuersorum [f. 4r]²² auctorem quantum in me conscius sum causa regni eius de quo praedicauit Haec egisse et si quid nimirum ut uerear supra modulum meum facio beneuolentia tamen operis tam pernecessarii uobis patrocinantibus ueniam apud eum facinoribus mei²³ imploret

Quibus commoniter omnibus absque inuidia prout possum laboro ex cunctisq[ue]²⁴ utiliora inuenire potui et singillatim titulis praeponens congeSSI

Credo enim haec eos bono animo tractare

De quibus dicitur in terra pax hominibus bonae uoluntatis {Lc 2:14}; EXPLICIT²⁵ [f. 4v]

INCIPIVNT CAPITVLA LIBRI HVIVS

I De crapula et ebrietate

II De fornicatione

III De auaritia furtiua

IIII De occisione hominum

V De his qui per heresim decipiuntur.

VI De periurio

VII De multis uel diuersis malis et quae non nocent necessaria

VIII De diuerso lapsu seruorum dei

VIIII De his qui degraduntur uel ordinari non possunt.

X De bapuzatis bis qualiter peniteant

XI De his qui dampnant dominicam et indicta ieiunia ecclesiae dei.

XII De commune eucharistiae uel sacrificio.

XIII De reconciliatione

XIIII De penitentia nubentium specialiter.

²² This folio, like the preceding pages, has not been lined or framed. Nevertheless, the scribe has written twenty-four lines of text on both sides.

²³ Another hand has corrected to *meis*.

²⁴ Another hand has corrected to *cunctis qvę*.

²⁵ The rest of fol. 4r (i.e. the entirety of column b) has been left blank.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

XV De ultoribus *{sic}* idolorum

XVI De ecclesiae ministerio uel reaedificatione eius.

XVII De tribus gradibus ecclesiae principalibus

XVIII In ordinatione diuersorum

XVIII De babtismate et confirmatione.

XX De missa defunctorum

XXI De abbatibus et monachis uel monasterio

XXII De ritu mulierum uel ministerio in ecclesiam

XXIII De moribus grecorum et romanorum.

XXIII De commone scottorum et brittorum qui in pasca et tonsura catholici non sunt. [f. 5r]²⁶

XXV De uexatis a diabulo

XXVI De usu uel abiectioe animarum.

XXVII De questionibus coiugiorum.

XXVIII De seruis et ancillis

XXVIII De diuersis questionibus

XXX Interrogatio beati agustini episcopi contrariorum

XXXI Responsio sancti gregorii papae urbis romae

XXXII Interrogatio agustini

XXXIII Responsio gregorii

XXXIII Interrogatio agustini

XXXV Responsio gregorii

XXXVI Interrogatio agustini

XXXVII Responsio gregorii

XXXVIII Interrogatio agustini

XXXVIII Responsio gregorii

XL Interrogatio agustini

XLI Responsio gregorii

XLII Interrogatio agustini

XLIII Responsio gregorii

XLIII Interrogatio agustini

---

²⁶ This and all following folios have been lined and framed.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

XLV Responsio gregorii

XLVI Interrogatio agustini

XLVII Responsio gregorii

XLVIII Interrogatio agustini

XLVIII Responsio gregorii

EXPLICIVNT CAPITVLA²⁷ [f. 5v]

INCIPIT LIBER SANCTI GREGORII PAPAE

I. DE CRAPVLA ET EBRIETATE

[I, 1.1] Si quis episcopi²⁸ aut aliquis ordinatus in consuetudine habuerit ebrietatis uitium aut desinat aut deponatur.

[I, 1.2] Si monachus pro ebrietate uomitum facit XXX dies peniteat.

[I, 1.3] Si praesbiter aut diaconus pro ebrietate XL dies peniteat

[I, 1.4] Si uero pro infirmitate aut quia longo tempore se abstinerit et in consuetudine non erit²⁹ ei multum bibere uel manducare aut pro gaudio in natale domini aut in pascha aut pro alicuius sanctorum commemorationem faciebat et tunc plus non accipit quam decretum est a senioribus nihil nocet

Si episcopus iub[erit]³⁰ non nocet illi nisi ipse similiter faciat

[I, 1.5] Si fidelis laicus pro ebrietate uomitum facit XV dies peniteat.

[I, 1.6] Qui uero inebriatur contra domini interdictum {cf. Lc 21:34}

²⁷ Fifteen lines (column b) have been left at the end of this page.

²⁸ Another hand has corrected to *episcopus*.

²⁹ Another hand has corrected to *erat*.

³⁰ Corrected (via erasure) to *iuberit*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si uotum sanctitatis habuerit VII dies in pane et aqua uel XX sine pinguidine peniteat. laici sine ceruisa.

[I, 1.7] Qui per nequitiam inebriat alium XL dies peniteat.

[I, 1.8] Qui pro satietate uomitum facit tribus diebus peniteat

[I, 1.9] Si cum sacrificio commonionis VII dies peniteat

Si infirmitatis causa sine culpa est.

II. DE FORNICATIONE [f. 6r]

[I, 2.1] Si quis fornicauerit cum uirgine. I. annum peniteat

Si cum maritata IIII annos II. integros duos alios in XLmis IIIbus. et IIIbus diebus in ebdomata peniteat

[I, 2.2] Qui sepe cum masculo aut cum pecode fornicat X. annos ut peniteret iudicauit

[I, 2.3] Item aliud qui cum pecoribus coierit XV annos peniteat

[I, 2.4] Qui coierit cum masculo post XX annos XV³¹ peniteat

[I, 2.5] Si masculus cum masculo fornicat X. annos peniteat

[I, 2.6] Sodomite VII. annos peniteant et moll[es]³² s[ecundum] adulter[e]

[I, 2.7] Item hoc uirile scelus faciens IIII annos peniteat.

Si in consuetudine fuerit ut basilius dicit

³¹ Another hand has added *annos* above the line.

³² Another hand has corrected *molles secundum adulter[*]* to *mollis sicut adulter*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder, who suggested the scribe misunderstood the abbreviation *sc̄*. The original reading of the last word was probably *adultere*. Less likely though possible are the original readings *molles secundum adulteros* or even *molles sunt adultere*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si sine. XV. sustinens. I. annum ut mulier. si puer sit primo libus annis si iterat. IIII

[I, 2.8] Si in femoribus uno anno uel III. XLmas. [I, 2.9] si seipsum coinquinat XL dies peniteat

[I, 2.10] Qui concupiscit fornicare sed non potest XL dies uel XX peniteat.

Si frequentauerit si puer sit XX dies uel uapulentur

[I, 2.11] Pueri qui fornicantur inter seipsos iudicauit ut uapulentur

[I, 2.12] Mulier cum muliere fornicando III annos peniteat

[I, 2.13] Si sola cum seipsa coitum habet sic peniteat. [I, 2.14] una penite[**]³³ est uiduae et puellae³⁴

Maiorem meruit quae uirum habet si fornicauerit

[I, 2.15] Qui semen in os miserit VII annos peniteat [f. 6v]

Hoc pessimum malum alias ab eo iudicatum est ut ambo usque in finem uitae peniteant uel XII anni³⁵ uel ut superius VII.

[I, 2.16] Si cum matre quis fornicauerit XV annos peniteat et numquam mutet nisi in dominicis diebus et hoc tam profanum incestum ab eo similiter alio modo dicitur ut cum peregrinatione perenni VII. annos peniteat

[I, 2.17] Qui cum sorore fornicatur XV annos peniteat.

Eo modo quo superius de matre dicitur sed et istud. XII annos esse alias in canone confirmauit unde non abs[or]de³⁶ XV annos ad matrem transeunt qui scribuntur.

[I, 2.18] Qui sepe fornicauerit primus canon³⁷ iudicauit X. peniteat. secundu[m]³⁸ VII annos penitere sed pro infirmitate hominis per consilium dixerunt. tres annos penitere.

³³ Another hand has corrected to *penitentia*. The original reading was probably *peniteat*.

³⁴ Another hand has corrected to *pullę*.

³⁵ Another hand has corrected to *annis*.

³⁶ Another hand has corrected to *absurde*.

³⁷ Corrected (via erasure) to *canon*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 2.19] Si frat[**]³⁹ cum fratre naturali fornicauerit per commixtionem carnis XV annos ab omni carne absteneat.

[I, 2.20] Si mater cum filio suo paruulo fornicationem imitatur. III. annos se absteneat a carne et diem unum ieiunet in ebdomata id est usque ad uesperum

[I, 2.21] Qui inludetur fornicaria cogitatione peniteat usque dum cogitatio superetur⁴⁰

[I, 2.22] Qui dilegit feminam mente ueniam petat a deo id est de amore et amicitia [f. 7r]

Si dixerit sed non est susceptus ab ea VII dies peniteat

III. DE AUARITIA

[I, 3.1] Si quis laicus de monasterio monachum duxerit furtim aut intret in monasterium deo seruire aut humanum subeat seruitium

[I, 3.2] Pecunia ecclesiis furata siue rapta reddatur quadruplum saecularibus dupliciter

[I, 3.3] Qui sepe furtum fecerit VII annos penitentia eius est uel quomodo sacerdos iudicauerit id quod iuxta est conponi possit quibus nocuit et qui furtum faciebat penitentia ductus semper debet reconciliare ei quem offendeat et restituere iuxta quod ei nocuit et multum breuiavit penitentia

Si uero noluerit aut non potest constitutum tempus manet⁴¹ penitentia per omnia

[I, 3.4] Et qui furat[*]⁴² de tertiam partem pauperibus

Et qui thesaurizat superflua pro ignorantia tribuat tertiam partem pauperibus [I, 3.5] furatus consecrata. III. annos peniteat sine pinguidine et tunc communicet.

³⁸ Another hand has corrected to *secundus*.

³⁹ Another hand has corrected to *frater*. The original reading was probably *fratre*.

⁴⁰ The reading is *superet*², as if *superetus*. Another hand has corrected to *superet*².

⁴¹ Another hand has corrected *manet penitentia* to *maneant in penitentia*.

⁴² Another hand has corrected *furat[*] de tertiam* to *furata det tertiam*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

III DE OCCISIONE HOMINUM

[I, 4.1] Si quis pro ultione propinqui homin[um]⁴³ occiderit penitet⁴⁴ s[*****]⁴⁵ ut homicida VII. uel X. annos

Si tamen reddere uult propinquis pecuniam aestimationis leuior erit penite[at]⁴⁶ id est demedio spatio. [f. 7v]

[I, 4.2] Qui occiderit hominem pro uindicta fratris sui III annos peniteat in alio loco X annos dicitur peniteat [I, 4.3] homicida autem X annos uel VII

[I, 4.4] Si laicus alterum occiderit odii meditatione

Si non uult arma relinquere peniteat VII annos sine carne et uino III. annos

[I, 4.5] Si quis occiderit monachum uel clericum arma relinquat et deo seruiat uel VII annos peniteat in iudicio episcopi est

Qui autem episcopum uel praesbiterum occiderit regis iudicium est⁴⁷

[I, 4.6] [*****]⁴⁸ qui per iussionem domini sui occiderit hominem XL dies ieiunet.

Et qui occiderit hominem [***]⁴⁹ in pu[p]lico⁵⁰ bello XL diebus⁵¹

[I, 4.7] Si per iram III. annos si cassu I. annum Si per poculum uel per artem aliquam VII. annos aut plus

Si per rixa X. annos.

⁴³ Another hand has corrected to *hominem*.

⁴⁴ Another hand has corrected to *peniteat*.

⁴⁵ Another hand has corrected to *similiter*.

⁴⁶ Another hand has corrected to *penitentia*.

⁴⁷ Another hand has added *de eo* on the line.

⁴⁸ One or two words have been erased.

⁴⁹ A word has been erased (perhaps *per*?).

⁵⁰ Another hand has corrected to *publico*.

⁵¹ Another hand has added *peniteat* on the line.

V. DE HIS QVI PER HERESIM DECIPIVNTVR

[I, 5.1] Si quis ab hereticis ordinatus fuerit iterum debet ordinare si inreprehensibilis fuerit si minus deponi oportet

[I, 5.2] Si quis a catholica ecclesia ad heresim transierit et postea reuersus non potest ordinari nisi post longam ab^{stinentiam} et pro magna necessitate

Hunc innocentius papa nec post penitentiam clericum fieri canonum [f. 8r] auctoritate adserit permitti

Ergo [si]⁵² hoc theodorus ait pro magna tantum necessitate ut dicitur consultum permisit qui numquam romanorum decreta m[o]tari⁵³ á se sepe iam dicebat uoluisse.

[I, 5.3] Si quis contempserit nic[i]n[e]⁵⁴ concilium et fecerit pascha cum iudeis XIII luna exterminabitur ab omni ecclesia nisi penitentiam egerit ante mortem;

[I, 5.4] Si orauerit cum illo quasi cum clerico catholico septimana peniteat.

Si uero neglexerit XL dies peniteat prima uice.

[I, 5.5] Si quis ortare uoluerit heresim eorum et non egerit peniteat similiter et ille exterminabitur domino dicente qui mecum non est contra me est. {Mt 12:30}

[I, 5.6] Si quis bapuzatur ab heretico qui recte trinitatem non cred[e]derit⁵⁵ iterum bapuzetur

Hoc theodor[os]⁵⁶ dixis[ti]⁵⁷ non credamus.

Contra nicine⁵⁸ concilium et s[e]nodi⁵⁹ decreta s[ecundum]⁶⁰ de arr[e]anis⁶¹ conuersis trinitatem non recte credentibus confirmatur.

---

⁵² *Si* has been erased.

⁵³ Another hand has corrected to *mutari*.

⁵⁴ Another hand has corrected to *nicenum*.

⁵⁵ Corrected (via erasure) to *crediderit*.

⁵⁶ Another hand has corrected to *theodorum*.

⁵⁷ Another hand has corrected to *dixisse*.

⁵⁸ Another hand has corrected to *nicene*.

⁵⁹ Corrected (via erasure) to *sinodi*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 5.7] Si quis dederit aut acc[i]perit⁶² commonionem de manu heretici et nescit quod catholica[m]⁶³ ecclesia[m] contradicit postea intellegens. ann[o]⁶⁴ integr[o] peniteat alii iudicant VII. [f. 8v]

Si autem scit et negle[g]xerit⁶⁵ et postea penitentiam egerit X. annos et humanis⁶⁶ V. annos peniteat.

[I, 5.8] Si quis permiserit hereticum missam suam caelebrare in ecclesia catholica et nescit XL dies peniteat.

Si pro reuerentia eius annum integrum peniteat

[I, 5.9] Si pro dampnatione ecclesiae catholicae et consuetudine romanorum proiciatur ab ecclesia s[ecundum]⁶⁷ hereticus nisi habeat penitentiam.

Si habuerit X. annos peniteat

[I, 5.10] Si recesserit ab ecclesia catholica in congregationem hereticorum et alios persuaderit et postea penitentiam⁶⁸ egerit.

XII annos peniteat. extra ecclesiam. IIII. et VI. inter auditores et duos adhuc extra commonionem De his in sinodo dicitur decimo anno commonionem siue oblationem recipiant

[I, 5.11] Si episcopus iusserit aut abbas [sine⁶⁹ oblatione] monacho suo pro hereticis mortuis missam cantare non licet et non expedit oboedire ei.

⁶⁰ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder, who suggested the scribe misunderstood the abbreviation *sc̄*.

⁶¹ Another hand has corrected to *arrianis*.

⁶² Corrected (via erasure) to *acceperit*.

⁶³ *catholicam ecclesiam* corrected (via erasure) to *catholica ecclesia*.

⁶⁴ Another hand has corrected to *annum integrum*.

⁶⁵ Another hand has corrected to *neglexerit*.

⁶⁶ Another hand has corrected to *humanius*.

⁶⁷ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder, who suggested the scribe misunderstood the abbreviation *sc̄*.

⁶⁸ Another hand has corrected to *penitentiam*.

⁶⁹ *Sine oblatione* has been erased.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 5.12] Si praesbitero contigerit ubi missam cantauerit et alius recitauit nomina mortuorum et simul nominauit hereticos cum catholicis post missamque intellexerit ebdomatam peniteat.

Si frequenter fecerit annum integrum peniteat. [f. 9r]

[I, 5.13] Si quis autem pro morte heretici missam ordinauit et pro relegione sua reliquia⁷⁰ [s]ibi tenuerit quia multum ieiunauit et nescit d[e]ferentiam⁷¹ catholicae fidei et postea intellexerit penitentiamque egerit reliquias debet igni concremare et annum peniteat;

Si autem scit et neglexerit penitentia commotus. X. annos peniteat.

[I, 5.14] Si quis a fide dei discesserit sine ulla necessitate et postea ex toto animo penitentiam accipit Inter audientes iuxta nic[i]ni⁷² concilium III. annos extra ecclesiam et UII annos peniteat in ecclesia Inter penitentes et. II. annos adhuc extra communionem.

VI. DE PERIVRIO

[I, 6.1] Qui periurium facit in ecclesia XI. annos peniteat [I, 6.2] qui uero necessitate coactus sit. III XLmas

[I, 6.3] Qui autem in manu hominis iurat apud grecos nihil est

[I, 6.4] Si autem iurauerit in manu episcopi uel praesbiteri aut diaconi seu in altare siue in cruce consecrata et mentitus est. III. annos peniteat

Si uero in cruce non consecrata. I. annum peniteat. periuri III. annos peniteant

VII. DE MULTIS VEL DIVERSIS MALIS ET QVAE NON NOCENT NECESSARIA

⁷⁰ Another hand has corrected to *reliquia sibi* to *reliquias ibi*.

⁷¹ Another hand has corrected to *differentiam*.

⁷² Another hand has corrected to *nicenum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 7.1] Qui multa mala fecerit id est homicidium adulterium cum muliere [f. 9v] et cum pecode et furtum eat in monasterium et peniteat usque ad mortem

[I, 7.2] De pecunia quae in aliena prouincia ab hoste superato rapta fuerit id est rege alio superato tertia pars ad ecclesia⁷³ tribuatur uel pauperibus et XL diebus agatur penitentia quia iussio regis erat.

[I, 7.3] Qui sanguinem aut semen biberit III annos peniteat [I, 7.4] malorum cogitationum indulgentia est si opere non impleantur nec consensu.

[I, 7.5] Item XII triduana⁷⁴ pro anno pensanda

Theodorus laudauit de egris q[uod]q[uod]⁷⁵ pretium uiri. uel ancillae pro anno uel dimedium omnium quae possidet dare et si quem fraudaret reddere quadruplum.

Ut christus iudicauit {cf. Lc 19:8} ista testimonia sunt de eo quod in praefatione diximus de libello scottorum in quo et ut in ceteris illa aliquando uero lenius ut sibi uidebatur modum inposuit pusillanimis;

[I, 7.6] Qui manducat carnem immundam aut morticin[**]⁷⁶ delacerata a besteis XL dies peniteat.

Si enim necessitas cogit famis non nocet quia aliud est legitimum aliud quod necessitas cogit. [f. 10r]

[I, 7.7] Si cassu quis immunda manu cibum tangit uel canis uel pilax mus [*****]⁷⁷ aut animal immundum qui sanguinem edit nihil nocet et qui pro necessitate manducat animal quod immundum uidetur uel auem uel bestiam non nocet.

[I, 7.8] Sorex.⁷⁸ si ceciderit in liquorem tollatur inde et aspargatur aqua sancta et sumatur⁷⁹ si uiuens sit

⁷³ Another hand has corrected to *ecclesiam*.

⁷⁴ Another hand has corrected to *triduanas*.

⁷⁵ Another hand has corrected to *quoque*.

⁷⁶ Another hand has corrected to *morticina*. The original reading was probably *morticinum*.

⁷⁷ A word or two has been erased.

⁷⁸ Another hand has corrected to *surex*.

⁷⁹ The reading is *sumat*^o, as if *sumatus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si uero mortua omnis liquor proiciatur foras. nec homini detur et mundetur uas.

[I, 7.9] Item alias si multus sit cibus ille liquidus in quo mus mustella u[*****]⁸⁰ immersa moritur purgetur. et aspergetur aqua sancta et sumatur si necessitas sit

[I, 7.10] Si aues stercorant in quemcumque liquorem tollatur ab eo stercus et sanctific[a]tur⁸¹ aqua et mundus erit cibus [I, 7.11] sanguinem inscius sorbere cum sabbo⁸² non est peccatum

[I, 7.12] Qu[od]⁸³ sanguine uel quocumque in mundo polluitur Si nescit qui manducat nihil est

Si autem scit peniteat iuxta modum pollutionis

VIII. DE DIVERSO LAPSV SERVORVM DEI

[I, 8.1] Sacerdos si tangendo mulierem aut osculando coinquinabitur XL diebus peniteat

[I, 8.2] Praesbiter si osculatus est feminam [f. 10v] per desiderium XX dies peniteat

[I, 8.3] Praesbiter quo[d]qu[od]⁸⁴ si per cogitationem semen fu[n]derit⁸⁵ ebdomatam ieiunet. [I, 8.4] si tangit manu. III. ebdomatas ieiunet.

[I, 8.5] Si quis praesbiter penitentiam morientibus abnegauerit reus erit animarum quia dominus dicit quacumque die conuersus fuerit peccator. uita uiuit et non morietur. {Ez 33:12, 15}

Vera enim conuersio in ultimo tempore potest esse quia dominus non solum temporis sed et cordis inspector est

Sicut latro in hora ultima confessione unius momenti meruit esse in paradiso {cf. Lc 23:43}

[I, 8.6] Monachus uero uel sacra uirgo fornicationem faciens VII annos peniteat.

⁸⁰ Another hand has corrected to *uase*.

⁸¹ Another hand has corrected to *sanctificetur*.

⁸² Another hand has corrected to *sabbola*.

⁸³ Another hand has corrected to *qui*.

⁸⁴ Another hand has corrected to *quoque*.

⁸⁵ Another hand has corrected to *fuderit*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 8.7] Qui sepe per uiolentiam cogitationis semen fu[n]derit⁸⁶ peniteat XX dies

[I, 8.8] Qui semen dormiens in ecclesia funda[m]⁸⁷ III dies ieiunet.

[I, 8.9] Si excitat ipse primo XX dies iterans XL dies peniteat⁸⁸ si plus addantur ieiunia

[I, 8.10] Si in femoribus. I. annum III. XLmas. [I, 8.11] qui seipsum coinquinat XL dies peniteat

Si puer sit XX dies uel uapuletur

Si cum ordine III XLmas uel annum si frequentauerit

[I, 8.12] Si quis renuntiauerit saeculo postea reuersus in saecularem habitum

Si monachus esset et post haec penitentiam egerit X annos peniteat

Post primum triennium [f. 11r]

Si probat fuerit in omni peniteat penitentia in lacrimis et orationibus humanus⁸⁹ circa eum episcopus potest facere

[I, 8.13] Si monachus non esset quando recessit ab ecclesia UII annos peniteat.

[I, 8.14] Basilius iudicauit puero licentiam nubere ant⁹⁰ {sic} XVI annos si se abstinere non potuisset quamuis monachus⁹¹ {sic} ante fuisset inter bigam[u]s⁹² et uno anno peniteat.

VIII. DE HIS QUI DEGRADVTVR VEL ORDINARI NON POSSVNT

[I, 9.1] Episcopi praesbiteri uel diaconus fornicationem facientes degradari debent et penitere iudicio episcopi tamen communicent de gradu perdito penitentia mortua est anima uiuit.

⁸⁶ Another hand has corrected to *fuderit*.

⁸⁷ Another hand has corrected to *fundat*.

⁸⁸ One or two erased words may have once followed *peniteat*.

⁸⁹ Another hand has corrected to *humanius*.

⁹⁰ Another hand has corrected to *ante*.

⁹¹ Another hand has corrected to *monachus*.

⁹² Another hand has corrected to *bigamos*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 9.2] Si quis postquam se uouerit deo saecularem habitum acciperit Iterum ad aliquem gradum accedere omnino non debet [I, 9.3] nec mulier meruit uelari multo magis ut non dominaret in ecclesia.

[I, 9.4] Si quis praesbiter aut diaconus uxorem extraneam duxerit in conscientia populi deponatur; [f. 11v]

[I, 9.5] Si adulterium perpetraverit cum illa et in conscientia deuenit populi[s]⁹³ proiciatur extra ecclesia et peniteat inter laicos quamdiu uixerit;

[I, 9.6] Si quis concubinam haberet non debet ordinari

[I, 9.7] Quicumque enim praesbiter[us]⁹⁴ in propria prouincia aut in aliena uel ubicumque inuentus fuerit commendatum sibi infirmum ba[b]tizare⁹⁵ nolle uel pro intentione itineris et sic sine babtismo moritur deponatur.

[I, 9.8] Similiter autem qui occiderit hominem seu fornicationem fecit deponatur.

[I, 9.9] Puerum monasterii non licet ordinari ante XXV annos.

[I, 9.10] Si quis bi[duan]am⁹⁶ accipit⁹⁷ ante ba[b]tismum⁹⁸ uel post ba[b]tismum⁹⁹ non potest ordinari sicut bigami.

[I, 9.11] Si quis babtizat per temeritatem non ordinatus abiciendus est ab ecclesia et numquam ordinetur

[I, 9.12] Si quis ordinatus est per ignorantiam antequam babtizatus debent babtizari qui ab illo gentili babtizati fuerint et ipse non ordinetur.

Hoc iterum a romano pontifice sedis apostolicae

---

⁹³ Another hand has corrected to *populi*.

⁹⁴ Another hand has corrected to *praesbiter*. It is less likely that the original reading was *presbiterii*, as per Finsterwalder.

⁹⁵ Another hand has corrected to *baptizare*.

⁹⁶ Another hand has corrected to *bigamam*.

⁹⁷ Another hand has corrected to *accepit*.

⁹⁸ Another hand has corrected to *baptismum*.

⁹⁹ Another hand has corrected to *baptismum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Aliter iudicatum [est]¹⁰⁰ esse adseritur ita ut non homo qui ba[b]tizat¹⁰¹ [f. 12r] licet sit paganus sed spiritus dei subministret gratiam ba[b]tismi¹⁰² sed et illud de praesbitero pagano qui se ba[b]tizatum¹⁰³ estimat fidem catholicam operibus tenens {cf. Iac 2:18} aliter quo[d]q[uo]d¹⁰⁴ iudicatum [alia]¹⁰⁵ haec iudicia habent id est ut babtizetur et ordinetur.

X. DE BAPTIZATIS BIS QUALITER PENITEANT

[I, 10.1] Qui bis ignorantes babtizati sunt non indigent pro eo penitere nisi quod secundum canones non possunt ordinari nisi magna aliqua necessitas cogat [I, 10.2] Qui autem non ignari iterum babtizati sunt quasi iterum christum crucifixerint peniteat¹⁰⁶ VII annos III et VI. feria et in IIIbus XLmis.

Si pro uitio aliquo fuerit si autem pro munditia licitum putauerint III annos sic peniteat

XI. DE HIS QUI DAMPNANT DOMINICAM ET INDICTA IEIUNIA ECCLESIAE DEI

[I, 11.1] Qui operantur die dominico eos greci prima uice arguunt secunda tollunt aliquid ab eis tertia uice partem tertiam de rebus aut uapulant uel VII diebus peniteat.¹⁰⁷

[I, 11.2] Si quis {autem *add. s.l.*} in dominica die pro negligentia ieunauerit ebdomatam totam debet abstinere [f. 12v] si[*]¹⁰⁸ secundo XX dies peniteat si postea XL dies

[I, 11.3] Si pro dampnatione diei ieunauerit s[ecundum]¹⁰⁹ iudeus ab[h]ominabitur¹¹⁰ ab omnibus ecclesiis catholicis.

¹⁰⁰ Est has been erased.

¹⁰¹ Another hand has corrected to *baptizat*.

¹⁰² Another hand has corrected to *baptismi*.

¹⁰³ Another hand has corrected to *baptizatum*.

¹⁰⁴ Another hand has corrected to *quoque*.

¹⁰⁵ *Alia* has been erased. It is less likely that the original reading was *alias*, as per Finsterwalder.

¹⁰⁶ Another hand has corrected to *peniteant*.

¹⁰⁷ Another hand has corrected to *peniteant*.

¹⁰⁸ Another hand has corrected to *si*. Probably the the original reading was *sic*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 11.4] Si autem contempserit indictum ieiunium in ecclesia et contra decreta seniorum fecerit sine XLma XL dies peniteat.

Si autem in XLma annum peniteat.

[I, 11.5] Si frequenter fecerit et in consuetudine erit ei exterminabitur ab ecclesia domino dicente

Qui scandalizauerit unum de pusillis istis qui in me credunt et reliqua. {Mt 18:6}

XII. DE COMMONE¹¹¹ EUCHARISTIAE UEL SACRIFICIO

[I, 12.1] Greci omni dominico. communicant

Clerici et laici et qui tribus dominicis non communicauerint excommunicantur s[ecundum]¹¹² canones habent.

[I, 12.2] Romani similiter communicant qui uolunt qui autem noluerint non excommunicantur.¹¹³

[I, 12.3] Greci et romani IIIbus diebus abstinent se a mulieribus ante panes propositionis secundum¹¹⁴ in lege scriptum est [I, 12.4] penitentes secundum canones non debent communicare ante consum[f. 13r]mationem penitentię

Nos autem pro misericordia post annum uel menses sex licentiam damus

[I, 12.5] Qui acciperit sacrificium post cibum UII diebus peniteat

[I, 12.6] Omne sacrificium sordida uetustate corruptum igni conburendum est

---

¹⁰⁹ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

¹¹⁰ Another hand has corrected to *abominabitur*.

¹¹¹ Another hand has corrected to *commonione*.

¹¹² Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

¹¹³ The reading is *excommunicant²*, as if *excommunicantus*.

¹¹⁴ Another hand has added *quod* above the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 12.7] Confessio autem deo soli ut agatur licebit si necesse est et hoc necessarium in quibusdam codicibus non est

[I, 12.8] Qui sacrificium perdit feris uel apibus deuorandum

Si cassu III. ebdomas ieiunet si neglegens III. XLmas.

XIII. DE RECONCILIATIONE

[I, 13.1] Romani reconciliant hominem intra absidem greci autem nolunt [I, 13.2] reconciliatio penitenti[a]m¹¹⁵ in cena domini tantum est ab episcop[**]¹¹⁶ et consummata penitentia

[I, 13.3] Si uero episcopus dif[ficile sit]¹¹⁷ praesbitero potest necessitatis causa praebere potestatem ut impleat [I, 13.4] reconciliatio¹¹⁸

Ideo in hac prouincia pu[p]lice¹¹⁹ statuta non est quia pu[p]lica¹²⁰ penitentia non est.

XIII. DE PENITENTIA. NVBENTIVM SPECIALITER

[I, 14.1] In primo coniugio p[re]sbyter debet missam agere et benedicere ambos [f. 13v] et postea absteneant se ab ecclesia XXX diebus

Quibus peractis peniteant XL diebus et uacent orationi et postea communicent cum oblatione [I, 14.2] digamus peniteat. I. annum IIII et VI. feria et in IIIbus XLmis abstineat sé a carnibus non dimittat tamen uxorem

¹¹⁵ Another hand has corrected to *penitentium*.

¹¹⁶ Another hand has corrected to *episcopis*.

¹¹⁷ Another hand has corrected to *diffuerunt*. Finsterwalder believed the original reading was *difficilis est*.

¹¹⁸ Another hand has corrected to *reconciliatione*.

¹¹⁹ Another hand has corrected to *publice*.

¹²⁰ Another hand has corrected to *publica*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 14.3] Trigamus et supra id est in quarto aut. V uel plus UII annos IIII feria et UI. et in IIIbus XLmis abstineant sé a carnibus non separantur tamen basilius hoc iudicauit in canone autem IIII annos

[I, 14.4] Si quis uir uxorem suam inueniret adulteram et noluit demittere eam

Sed in matrimonio suo adhuc habere annos II peniteat. II. dies in ebdomata et ieiunia relegionis aut quandiu¹²¹ ipsa peniteat. absteneat sé a matrimonio eius quia adulterium perpetrauit¹²² illa

[I, 14.5] Si quis maritus aut mulier uotum habens uirginitatis iungitur matrimonio non demittat illud sed peniteat III annos. [I, 14.6] uota stulta et inportabilia frangenda sunt.

[I, 14.7] Mulieri non licet uotum uouere sine consensu uiri Sed etsi uouerit dimitti potest et peniteat iudicio sacerdotis.

[I, 14.8] Qui d[e]miserit¹²³ uxorem suam alteri coniungens se [f. 14r] UII annos cum tribulatione peniteat uel XV leuius.

[I, 14.9] Qui maculat uxorem proximi sui III annos absque uxore propria ieiunet in ebdomata II. dies et III XLmas.

[I, 14.10] Si uirgo sit. I. annum peniteat sine carne. uinoque et medone

[I, 14.11] Si puellam dei maculauerit III annos peniteat sicut supra diximus licet pariat an non pariat filium ex ea [I, 14.12] si ancilla eius sit liberet eam et sex menses ieiunet;

[I, 14.13] Si ab aliquo sua discesserit uxor. I. annum peniteat ipsa si inpolluta reuertitur¹²⁴ ad eum ceterum IIIbus ipse. I. si aliam duxerit

[I, 14.14] Mulier adultera UII annos peniteat. et de hoc in canone eodem modo dicitur

[I, 14.15] Mulier quae se more fornicationis adulterio coniuncxerit III annos peniteat sicut fornicator

¹²¹ Another hand has corrected to *quamdiu*.

¹²² Another hand has added *cum* on the line.

¹²³ Corrected (via erasure) to *dimiserit*.

¹²⁴ The reading is *reuertit*⁹, as if *reuertitus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Sic et illa qui semen uiri sui in cibo miscens ut inde plus amoris accipiat peniteat

[I, 14.16] Uxor quae sanguinem uiri sui pro remedio gustauerit XL dies plus minus¹²⁵ u[***] ieiu[n]et.

[I, 14.17] Mulieres autem menstruo tempore non intrent in ecclesia¹²⁶ neque communicent

Nec sanctemoniales nec laicę si praesumant IIIbus ebdomatis ieiu[n]t¹²⁷

[I, 14.18] Similiter peniteat quae intrat in ecclesiam ante mundum sanguinem [f. 14v] post partum id est XL diebus

[I, 14.19] Qui autem nuberit his temporibus XX dies peniteat

[I, 14.20] Qui nubet dominico petat a deo indulgentiam et. I. uel. II.¹²⁸ seu IIIbus peniteat.

[I, 14.21] Si uir cum uxore sua retro nupserit XL dies peniteat primo.

[I, 14.22] Si in tergo nupserit penitere debet quasi ille qui cum animalibus [I, 14.23] si menstruo tempore coierit cum ea XL dies ieiu[n]et

[I, 14.24] Mulieres quae abortiuum faciunt antequam animam habeat. I. annum uel III XLmas. uel XL diebus iuxta qualitatem culpa[e] peniteat.

Et postea id est post XV dies accepti seminis ut homicidae peniteat id est III annos in IIII¹²⁹ et sexta feria et in IIIbus XLmis hoc secundum canones decennium iudicatur

[I, 14.25] Mater si occiderit filium suum si homicidium facit XV annos peniteat. et numquam m[o]t[a]¹³⁰ nisi in die dominico

[I, 14.26] Mulier pauperula si occidit filium suum VII annos peniteat

¹²⁵ Another hand has corrected *minus u[***]* to *minusue*.

¹²⁶ Another hand has corrected to *ecclesiam*.

¹²⁷ Another hand has corrected to *ieiu[n]ent*.

¹²⁸ Another hand has added *diebus* on the line.

¹²⁹ Another hand has corrected to *III^{ta}*.

¹³⁰ Another hand has corrected to *mutet*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

In canone dicitur si homicida sit X annos peniteat

[I, 14.27] Mulier quae concepit et occidit infantem suum in utero ante XL dies. I. annum peniteat.

Si uero post XL dies ut homicida peniteat.

[I, 14.28] Infans infirmus et paganus commendatus p[re]s[f. 15r]bitero si moritur praesbiter deponatur¹³¹

[I, 14.29] Si negligentia sit parentum. I. annum peniteat et si moritur¹³² infans. III trium {sic} annorum sine ba[b]tismo¹³³ III annos peniteat pater et mater.

Hoc quodam temporibus qui contigit ad eum delatum sic iudicauit

[I, 14.30] Qui ne[g]at¹³⁴ filium suum sine bap[ti]smo. in canone X. sed per consilium UII annos peniteat;

XV. DE CVLTORIBVS IDOLORVM

[I, 15.1] Qui immolant demonibus in minimis. I. annum peniteant

Qui uero in magnis X. annos peniteant

[I, 15.2] Mulier si qua ponit filiam suam supra tectum uel in fornacem pro sanitatis¹³⁵ febris UII annos peniteat.

[I, 15.3] Qui ardere facit grana ubi mortuus est homo pro sanitate uiuentium et domus. V. annos peniteat.

¹³¹ The reading is *deponat*^o, as if *deponatus*.

¹³² The reading is *marit*^o, as if *maritus*.

¹³³ Another hand has corrected to *bap[ti]smo*.

¹³⁴ Another hand has corrected to *necat*.

¹³⁵ Another hand has corrected to *sanitates*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[I, 15.4] Si mulier incantationes uel diuinationes diabolicas fecerit. I. annum uel III XLmas uel XL iuxta qualitatem culpae peniteat

De hoc in canone dicitur¹³⁶ qui auguria auspicia siue somnia uel diuinationes quaslibet secundum mores gentilium obseruant

Aut in dom[u]s¹³⁷ suas huiusmodi homines introducunt [f. 15v] in exquaerendis aliquam artem maleficiorum penitentes isti si de clero sunt abi[e]ciantur¹³⁸

Si uero saeculares quinquennio peniteant.

[I, 15.5] Qui cibum immolatum comederit deinde confessus fuerit.

Sacerdos considerare debet personam in qua aetate uel quomodo edoctus aut qualiter contigerit et ita auctoritas sacerdotalis circa infirmum moderetur et hoc in omni penite[a]t¹³⁹ semper et confessione omnino in quantum deus adiuuare dignetur cum omni diligentia conseruetur.

XVI. DE ECCLESIE MINISTERIO UEL REAEDIFICATIONE EIVS.

[II, 1.1] Ecclesiam licet ponere in alium locum si necesse sit et non debet sanctificare tantum praesbiter aqua aspergere debet et in loco altaris crux debet conponi [II, 1.2] in uno¹⁴⁰ quo[d]q[ue] altari duas missas facere conceditur in uno die

Et qui non communicat non accedat ad pacem neque ad osculum in missa [f. 16r]

Et qui prius manducat ad hoc osculum non permittitur.

[II, 1.3] Ligna aecclesiae non debent ad aliud opus coniungi nisi ad ecclesiam aliam uel igni conburenda uel ad profectum in monasterio fratribus uel coquere cum eis panes licet et talia in laicata opera non debent procedere

¹³⁶ The reading is *dicit*², as if *dicitus*.

¹³⁷ Another hand has corrected to *domos*.

¹³⁸ The original reading was *abieciant*², as if *abieciantus*. Corrected (via erasure) to *abiciant*².

¹³⁹ Another hand has corrected to *penitentia*.

¹⁴⁰ Another hand has corrected to *unoquoque*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 1.4] In ecclesia in qua mortuorum cadauera infidelium sepeliuntur¹⁴¹ sanctificare altare non licet sed si apta uidetur ad consecrandum inde euulsa et rasis uel lotis lignis eius reaedificetur.¹⁴²

[II, 1.5] Si autem consecratum prius fuit missas in eo caelebrare licet si relegiosi ibi sepulti sunt.

Si uero paganus sit mundare et iactare foras melius est.

[II, 1.6] Gradus non debemus facere ante altare.

[II, 1.7] Reliquiae sanctorum uenerandae sunt [II, 1.8] si potest fieri cande[l]la¹⁴³ ardeat ibi per singulas noctes.

Sin autem paupertas loci non sinet non nocet eis [II, 1.9] incensum domini¹⁴⁴ incendatur

In natale sanctorum pro reuerentia diei quia ipsi s[ecundum]¹⁴⁵ lilia dederunt odorem suauitatis et aspererunt ecclesiam primitus iuxta altare

[II, 1.10] Laicus non debet in ecclesiis lectionem recitare [f. 16v] nec alleluia dicere sed psalmos tantum et responsoria sine alleluia. [II, 1.11] aqua benedicta domus suas aspergent quotiens uoluerint qui habitent in eis et quando consecraueris aquam primum orationem facis;

XVII. DE TRIBVS GRADIBVS ECCLESIAE PRINCIPALIBVS

[II, 2.1] Episcopo licet in campo confirmare si necesse sit [II, 2.2] Similiter praesbitero missas agere

Si daiconus uel presbiter uel ipse calicem et oblationem in manibus tenuerit

[II, 2.3] Episcop[o]¹⁴⁶ non debet abba[s]¹⁴⁷ cogere ad sinodum ire nisi etiam aliqua rationabilis causa sit

¹⁴¹ The reading is *sepeliunt*⁹, as if *sepeliuntus*.

¹⁴² The reading is *reaedificet*⁹, as if *reaedificetus*.

¹⁴³ Corrected (via erasure) to *candela*. Less likely the original reading was *candeda*.

¹⁴⁴ Another hand has corrected to *domino*.

¹⁴⁵ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 2.4] Episcopi dispensa[s in]¹⁴⁸ causas pauperum usque ad. L. solidos

Rex uero si plus est [II, 2.5] episcopus et abbas. hominem sceleratum. seruum possunt habere si praetium redimendi non habet

[II, 2.6] Episcopo licet uotum soluere si uult

[II, 2.7] Praesbitero soli licet missas facere et populum benedicere in parasceue et crucem sanctificare

[II, 2.8] Praesbiter decimas dare non cogitur

[II, 2.9] Praesbitero non licet peccatum episcopi prodere quia super eum est

[II, 2.10] Sacrificium non est accipiendum de manu [f. 17r] sacerdotis. Qui orationes uel lectiones secundum ritum implere non potest [II, 2.11] praesbiter si responsoriu[s]¹⁴⁹ cantat in missa uel quicumque cappam suam non tollat sed et e[*****]¹⁵⁰ legens super humeros ponat

[II, 2.12] Praesbiter fornicans si postquam conpertum tum fuerit babtizauerit iterum babtizentur illi quos babtizauit.

[II, 2.13] Si quis presbiter ordinatus depraehendit se non esse babtizatum babtizetur et ordinetur iterum

Et omnes quos prius babtizauit babtizentur¹⁵¹

[II, 2.14] Diaconi cum grecis non frangunt panem sanctum

Nec collectionem dicunt uel dominus uobiscum uel completas.

[II, 2.15] Non licet diacono laico penitentiam dari sed episcopu[m]¹⁵² aut praesbiter dare debet.

---

¹⁴⁶ Another hand has corrected to *episcopus*.

¹⁴⁷ Another hand has corrected to *abbatem*.

¹⁴⁸ Another hand has corrected to *dispensant*.

¹⁴⁹ Another hand has corrected to *responsorium*.

¹⁵⁰ Another hand has corrected to *euangelium*.

¹⁵¹ The reading is *babtizent*⁹, as if *babtizentus*.

¹⁵² Another hand has corrected to *episcopus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 2.16] Diaconi possunt bapuzare et cibum et potum benedicere Non panem dare similiter monachi et clerici possunt benedicere cibum.¹⁵³

XVIII. IN ORDINATIONE DIVERSORVM

[II, 3.1] In ordinatione episcopi debet missa cantare ab ipso episcopo ordinante.

[II, 3.2] In ordinatione presbiteri uel diacon[**]¹⁵⁴ oportet episcopo missas caelebrare [*****]¹⁵⁵ [secundum]¹⁵⁶ greci solent in electione abbatis agere uel abbatissae. [f. 17v]

[II, 3.3] In monachi uero ordinatione abba[ti]s¹⁵⁷ debet missas agere et III orationes s[e*****]r¹⁵⁸ capu[d]¹⁵⁹ eius complere et VII dies uele[a]t¹⁶⁰ capu[d]¹⁶¹ suum coculla sua et septima die abbas tollat uelamen s[ecundum]¹⁶² in ba[b]tismo¹⁶³ praesbiter solet uelamen infantum auferre ita et abbas debet monacho quia secundum ba[b]tismum¹⁶⁴ est iuxta iudicium patrum in quo omnia peccata demittuntur¹⁶⁵ sicut in ba[b]tismo¹⁶⁶

[II, 3.4] Praesbiter potest abbatissam consecrare cum missae caelebratione [II, 3.5] in abbatis. uero. ordinatione episcop[o]¹⁶⁷ debet missam agere et eum benedicere;

Inclinato capite cum duobus uel tribus testibus de fratribus suis et dat ei baculum et pedules. [II, 3.6] Sanctaemoniales autem et basilicę cum missa semper debent consecrare.

¹⁵³ Another hand has added HUCUSQUE DIFFINITIONES PATRUM. DEIN PROPRIE GREGORII OS AUREI in the upper margin.

¹⁵⁴ Another hand has corrected to *diaconi*.

¹⁵⁵ A word or two has been erased.

¹⁵⁶ Another hand has corrected to *sicut*. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc̄*.

¹⁵⁷ Another hand has corrected to *abbas*.

¹⁵⁸ Another hand has corrected to *super*.

¹⁵⁹ Another hand has corrected to *caput*.

¹⁶⁰ Another hand has corrected to *uelet*.

¹⁶¹ Another hand has corrected to *caput*.

¹⁶² Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc̄*.

¹⁶³ Another hand has corrected to *baptismo*.

¹⁶⁴ Another hand has corrected to *baptismum*.

¹⁶⁵ The reading is *demittunt²*, as if *demittuntus*.

¹⁶⁶ Another hand has corrected to *baptismo*.

¹⁶⁷ Another hand has corrected to *episcopus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 3.7] Greci simul benedicunt uiduam et uirginem et utramque abbatissam elegunt

Romani autem non uelant uiduam cum [et]¹⁶⁸ uirgine[m]¹⁶⁹ [II, 3.8] secundum grecos praesbitero licet uirginem sacro uelamine consecrare et reconciliare penitentem et facere oleum exorcizatum et infirmis crismam si necesse est secundum romanos autem non licet nisi episcopum solu[s]¹⁷⁰

XVIII. DE [A]B[B]ATISMATE {BAPTISMATE *corr.*} ET CONFIRMATIONE [f. 18r]

[II, 4.1] In ba[b]tismate¹⁷¹ peccata demittuntur non coniunctiones mulierum quia filii qui ante ba[b]tismum¹⁷² sic et post eorum fiunt.

[II, 4.2] Si uero non putatur¹⁷³ uxor esse quae ante ba[b]tismum¹⁷⁴ ducta ergo nec filii ante generati pro filiis habentur nec inter se fratres. uocari uel hereditatis consortes fieri possunt.

[II, 4.3] Si quis gentilis elimosinam faceret et abstinentiam haberet

Et alia bona quae enumerare non posunt¹⁷⁵ numquid ea in ba[b]tismo¹⁷⁶ perdidit. Non nam bonum aliquod non perdet sed malum abluet

Hoc innocentius papa de catecomino cornili¹⁷⁷ gesta {cf. Act 10:1–47} pro exemplo ponens adfirmavit

[II, 4.4] Gregorius na[ta]zenus¹⁷⁸ dicit secundum ba[b]tismum¹⁷⁹ esse lacrimarum [II, 4.5] nullum p[er]fectum¹⁸⁰

¹⁶⁸ Et has been erased.

¹⁶⁹ Corrected (via erasure) to *uirgine*.

¹⁷⁰ Another hand has corrected to *solum*.

¹⁷¹ Another hand has corrected to *baptismate*.

¹⁷² Another hand has corrected to *baptismum*.

¹⁷³ The reading is *putat*⁹, as if *putatus*.

¹⁷⁴ Another hand has corrected to *baptismum*.

¹⁷⁵ Another hand has corrected to *possunt*.

¹⁷⁶ Another hand has corrected to *baptismo*.

¹⁷⁷ Another hand has corrected to *cornilii*.

¹⁷⁸ Another hand has corrected to *nazanzenus*.

¹⁷⁹ Another hand has corrected to *baptismum*.

¹⁸⁰ Another hand has corrected to *profectum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[*]redimus¹⁸¹ in ba[b]tismo¹⁸² sine confirmatione episcopi non desperamus tamen [II, 4.6] in niceno sinodo crisma fuit constitutum

[II, 4.7] Pannus crismatis iterum sequitur alium ba[b]tizatum¹⁸³ inponi non obs[or]dum¹⁸⁴ [II, 4.8] in catecomino cornili¹⁸⁵ gesta et ba[b]tismate¹⁸⁶ et confirmatione unus potest esse pater si necesse est non est tamen consuetudo sed per singula singuli suscipiunt. [f. 18v]

[II, 4.9] Non licet alium suscipere qui non est. ba[b]tizatus¹⁸⁷ uel confirmatus.

[II, 4.10] Uiro autem licet feminam suscipere in ba[b]tismo¹⁸⁸

Similiter et feminae uirum suscipere [II, 4.11] non licet ba[b]tizatis¹⁸⁹ cum caticominis¹⁹⁰ manducare neque osculum eis dare quanto magis gentilibus;

XX. DE MISSA DEFVNCTORVM

[II, 5.1] Secundum romanam ecclesiam mos est monachos uel homines relegios[us]¹⁹¹ defunctos in ecclesia portare et cum crisma ungere pectora eorum ibique pro eis missas caelebrare

Deinde cum cantatione portare ad sepulturas et cum positi fuerint in sepulcra¹⁹² funditur pro eis oratio.

Deinde humo uel petra operiuntur [II, 5.2] prima.¹⁹³ III et nona necnon et XXXma die pro eis missa agatur

¹⁸¹ Another hand has corrected to *credimus*.

¹⁸² Another hand has corrected to *baptismo*.

¹⁸³ Another hand has corrected to *baptizatum*.

¹⁸⁴ Another hand has corrected to *obsurdum*.

¹⁸⁵ *Cornili gesta* has been cancelled.

¹⁸⁶ Another hand has corrected to *baptismate*.

¹⁸⁷ Another hand has corrected to *baptizatus*.

¹⁸⁸ Another hand has corrected to *baptismo*.

¹⁸⁹ Another hand has corrected to *baptizatis*.

¹⁹⁰ Another hand has corrected to *catecominis*.

¹⁹¹ Another hand has corrected to *relegiosos*.

¹⁹² Another hand has corrected to *sepulchra*.

¹⁹³ Another hand has added *die* above the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Et exinde post annum si uoluerint seruatur

[II, 5.3] Pro defuncto monacho missa agatur die sepulturae eius et die tertia postea quantas uoluerit abbas

[II, 5.4] Missae q[uo]d[uo]d¹⁹⁴ monachorum fieri per singulas septimanas nomina recitare mos est

[II, 5.5] Missae uero saecularium mortuorum III. in anno [f. 19r] tertia die et nona die et XXXma. quia resurrexit dominus tertia die et nona. hora emisit spiritum {Mt 27:50}

Et XXX dies planxerunt filii israel¹⁹⁵ {cf. Dt 34:8}

[II, 5.6] Pro laico bono III die missa fiat pro penite[***]¹⁹⁶ XXX die uel. VIIa. post ieiunium quia et propinquos eius oportet ieiunare VII dies et oblationes offerre ad altare

Secundum¹⁹⁷ in iesu filii sirach. legitur et pro saul filii israel ieiunauerunt {cf. 2 Sm 1:12}

Postea quantas uoluerit praesbiter

[II, 5.7] Multi dicunt non licere pro infantibus missas facere ante VII. annos sed tamen licet

[II, 5.8] Dionisius ariopagita dicit blasphemias deo facere qui missas offert pro malo homine.

[II, 5.9] Agustinus dicit pro omnibus christianis esse faciendum quia uel eis proficit aut offerentibus aut petentibus consolatur

[II, 5.10] Non est licitum missas caelebrare uel diacono cui non licet uel non uult communionem accipere.

XXI. DE ABBATIBVS ET MONACHIS VEL MONASTERIO

¹⁹⁴ Another hand has corrected to *quoque*.

¹⁹⁵ Another hand has added *moysen* on the line.

¹⁹⁶ Another hand has corrected to *penitente*.

¹⁹⁷ Another hand has added *quod* on the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 6.1] Abbas potest pro humilitate cum permissione episcop[um]¹⁹⁸ locum suum derelinquere

Tamen fratres elegant sibi abbatem de ipsis si habent

Sin autem de extraneis [II, 6.2] ne[****]¹⁹⁹ episcopu[m] debet uiolenter retinere abbatem in loco suo [f. 19v]

[II, 6.3] Congregatio debet sibi elegere abbatem post mortem eius aut eo uiuente.

Si ipse discesserit uel peccauerit [II, 6.4] ipse non potest aliquem ordinare de suis propinquis neque²⁰⁰ alienis neque alio abbati dare sine uoluntate fratrum

[II, 6.5] Si uero peccauerit abba[tis]²⁰¹ nec episcopi²⁰² licet tollere possessionem monasterii quamuis peccauerit abba[***]²⁰³ sed mittat eum in aliud monasterium in potestatem alterius abbatis

[II, 6.6] Non licet abbati[*] neque episcopi²⁰⁴ terram ecclesiae uertere ad aliam quamuis ambae in potestate eius sint.

Si mutare uult terram ecclesiae uertere²⁰⁵ ad aliam. faciat cum consensu amborum.

[II, 6.7] Si quis uult monasterium suum in alium locum ponere faciat cum consensu episcopi et fratrum suorum et demittat in priori loco praesbiterum [h]ac²⁰⁶ ministeria aecclesiae

[II, 6.8] Non licet uiris feminas. habere monachas neque feminis uiros

Tamen nos non destruamus illud. quia consuetudo est in hac terra.

[II, 6.9] Monacho non licet uotum uouere sine consensu abbatis sin minus frangendum est

---

¹⁹⁸ Another hand has corrected to *episcopi*.

¹⁹⁹ Another hand has corrected *ne[****]episcopu[m]* to *nec episcopus*.

²⁰⁰ Another hand has added *de* in the margin.

²⁰¹ Another hand has corrected to *abbas*.

²⁰² Another hand has corrected to *episcopo*.

²⁰³ Another hand has corrected to *abbas*.

²⁰⁴ Another hand has corrected to *episcopo*.

²⁰⁵ *Uertere ad aliam* has been erased.

²⁰⁶ Another hand has corrected to *ac*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 6.10] Abbas si habuerit monachum dignum [f. 20r] episcopatu debet dari. si necesse est.

[II, 6.11] Puero non licet iam nubere praelato ante monachi uoto

[II, 6.12] Si quis monachis quem elegerit congregatio ut ordinetur eis in gradum praesbiteri²⁰⁷ non debet demittere priorem conuersionem suam.

[II, 6.13] Si autem postea inuentus fuerit aut superbus aut inoboediens uel uitiosus et in meliori perorem²⁰⁸ uitam quaerit deponatur²⁰⁹ et in ultimum locum constitutus aut satisfactione emendauerit

[II, 6.14] In potestate et libertate monasterii est. susceptio infirmorum in monasterium

[II, 6.15] In libertate q[***]²¹⁰ est monasterii labandi pedes laicorum nisi in cena domini non coguntur.

[II, 6.16] Necnon libertas monasterii est penitentiam saecularibus iudicandam quia propriae clericorum est.

XXII. DE RITV MVLIERVM VEL MINISTERIO IN ECCLESIA

[II, 7.1] Mulieres non uelant altare cum corporali nec oblationes super altare nec calicem ponant neque stent inter ordinatus²¹¹ in ecclesia[m]²¹² neque in conuiuio sedeant inter sacerdotes.

[II, 7.2] Mulieri non est licitum alicui penitentiam i[n]dicare²¹³ [f. 20v]

Quia in canone nulli licitum est nisi solis sacerdotibus

[II, 7.3] Mulieres possunt sub nigro uelamine. accipere sacrificium ut basilii iudicauit

²⁰⁷ Another hand has corrected to *praesbiterii*.

²⁰⁸ Another hand has corrected to *peiolem*.

²⁰⁹ The reading is *deponat*², as if *deponatus*.

²¹⁰ Another hand has corrected to *quoque*.

²¹¹ Another hand has corrected to *ordinatus*.

²¹² Another hand has corrected to *ecclesia*.

²¹³ Another hand has corrected to *iudicare*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 7.4] Mulier[es]²¹⁴ potest oblationes facere secundum grecos non secundum romanos

XXIII. DE MORIBVS GRECORVM ET ROMANORVM

[II, 8.1] In dominica greci et romani nagant {nauigant *corr.*} et aequitant panem non faciunt neque in curru pergunt nisi ad ecclesiam tantum nec balneant se.

[II, 8.2] Greci in dominica non scribunt pu[p]lice²¹⁵

Tamen pro necessitate seorsum in domo scribunt.

[II, 8.3] Greci et romani dant seruis suis uestimenta et laborant sine dominico die.

[II, 8.4] Grecorum monachi seruos non habent romanorum habent

[II, 8.5] In illa die ante natale domini hora nona expleta missa id est in uigilia domini manducant romani

Greci uero dicta uespera et missa cenant [II, 8.6] de peste mortalitatis

Greci et romani dicunt ipsos infirmos uisitare debere ut ceteros infirmos secundum²¹⁶ dominus praecepit {cf. Mt 25:36/43}

[II, 8.7] Greci carnem morticinorum non dant porcis pelles tamen [f. 21r] uel coria ad calciamenta licent et lana et cornua accipere licet.

Non in aliquod sanctum; [II, 8.8] lauacrum capitis potest in dominica esse et in lexiua pedes lauare licet

Sed consuetudo romanorum non est. haec lauatio pedum.

²¹⁴ Corrected (via erasure) to *mulier*.

²¹⁵ Another hand has corrected to *publice*.

²¹⁶ Another hand has added *quod* on the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

XXIII. DE COMMONE SCOTTORUM ET BRITTORVM QUI IN PASCHA ET TONSVRA NOSCVNTR

[II, 9.1] Qui ordinati sunt á scottorum uel brittorum epis[ō]²¹⁷ qui in pascha uel tonsura catholici non sunt adunati. ecclesiae.

[II, 9.2] Iterum a catholico episcopo manus inpositione confirmentur similiter et ecclesiae quae ab ipsis episcop[*]²¹⁸ ordinantur. aqua exorcizata aspergantur et aliqua collectione confirmentur

[II, 9.3] licentiam quo[d]qu[od]²¹⁹ non habemus eis poscentibus crismam uel eucharistiam dare nisi ante confessi fuerint uelle nobiscum esse in unitate ecclesiae et qui ex hor[a]m²²⁰ similiter gente [*****]cumque²²¹ de ba[b]tismo²²² suo dubitauerit ba[b]tizetur.²²³

XXV. DE VEXATIS A DIABVLO

[II, 10.1] Si homo uexatus est a diabulo et nescit aliquid nisi ubique discurrere et occidit semetipsum quacumque causa potest ut oretur²²⁴ pro eo. [f. 21v]

Si ante relegiosus erat [II, 10.2] si pro desperatione aut pro timore aliquo aut pro causis incognitis deo relinquemus²²⁵ hoc iudicium et non ausi sumus orare pro eo

[II, 10.3] Qui seipsum occiderit propria uoluntate missas pro eo facere non licet. sed tantum orare et elemosinas largire

[II, 10.4] Si quis christianus subita temptatione mente sua exciderit uel per insaniam seipsum occiderit quidam pro eo missas faciunt; [II, 10.5] demonium sustinenti licet petras uel holera habere sine incantatione;

²¹⁷ Another hand has corrected to *episcopis*.

²¹⁸ Another hand has corrected to *episcopis*. The original reading was probably *episcopo*.

²¹⁹ Another hand has corrected to *quoque*.

²²⁰ Another hand has corrected to *horum*.

²²¹ Another hand has corrected to *Uel quicumque*.

²²² Another hand has corrected to *baptismo*.

²²³ Another hand has corrected to *baptizetur*. The original reading is *babtizet²*, as if *babtizetus*.

²²⁴ The reading is *oret²*, as if *oretus*.

²²⁵ Another hand has corrected to *relinquimus*.

XXVI. DE USV VEL ABIECTIONE

[II, 11.1] Animalia quae a lupis seu canibus lacerantur²²⁶ non sunt comedenda nec ceruus nec capra

Si mortui inuenti fuerint nisi forte ab homine adhuc uiua occid[e]ntur²²⁷ prius sed porcis et canibus dentur

[II, 11.2] Aues uero et animalia cetera si in retibus strangulantur non sunt comedenda hominibus

Nec si accipiter oppraesserit si mortua inueniuntur quia quattuor capitula actus apostolorum praecipiant abstinere á fornicatione á sanguine et suffucato et idolatria. {cf. Act 15:29}

[II, 11.3] Pisces licet comedere [f. 22Ar] quia alterius nature sunt. [II, 11.4] Equum non prohibent tamen consuetudo non est comedere

[II, 11.5] Leporem licet comedere et bonum est prodes²²⁸ [**]teria et fel eius miscendum est cum piper[o]²²⁹ pro dolore.

[II, 11.6] Apes si occidunt hominem ipsae quo[d]q[uo]d²³⁰ occidi debent festinanter mel. tamen manducetur

[II, 11.7] Si ca[s]su²³¹ porci comedent carnem morticinorum aut sanguinem homin[um]²³² non²³³ abiciendos credimus nec gallinas.

Ergo porci qui sanguinem hominis gustant manducentur

²²⁶ The reading is *lacerant*^o, as if *lacerantus*.

²²⁷ Another hand has corrected to *occidantur*.

²²⁸ Another hand has corrected *prodes [**]teria* to *pro desinteria*.

²²⁹ Another hand has corrected to *pipere*.

²³⁰ Another hand has corrected to *quoque*.

²³¹ Another hand has corrected to *casu*.

²³² Another hand has corrected to *hominis*.

²³³ Another hand adds *eos* above the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 11.8] Sed qui cadauera mortuorum lacerantes manducauerunt carnem eorum manducare non licet usque dum macerentur

Et post anni circulum.

[II, 11.9] Animalia coitu hominis pulluta occidantur

Carnesque canibus proiciantur sed quod generant sit in usu et coria adsumantur ubi {ubi *corr.*} autem dubium est non occidantur.

XXVII. DE QUESTIONIBVS CONIVGIORVM

[II, 12.1] Qui in matrimonio sunt III. noctes absteneant se a coniunctione antequam communicent [II, 12.2] uir absteneat se ab uxore sua XL dies ante pascha usque in octabas paschae Inde ait apostolus ut uacetis orationi. {1 Cor 7:5} [f. 22Av]

[II, 12.3] Mulier III menses debet se abstinere a uiro suo quando concepit ante partum

Et post tempore purgationis hoc est XL diebus et noctibus siue masculum siue feminam genuerit.

[II, 12.4] Mulieri licet quo[d]qu[od]²³⁴ per omnia ante communicare quando debet peperire

[II, 12.5] Si cuius uxor fornicata fuerit licet demittere eam et aliam accipere hoc est si uir demiserit [**]²³⁵ uxorem suam propter fornicationem

Si prima fuerit licitum est ut aliam accipiat uxorem illa uero si uoluerit penitere peccata sua post quinque annos alium uirum accipiat.

[II, 12.6] Mulieri non licet uirum demittere licet sit fornicator nisi forte pro monasterio

Basiliius hoc iudicauit [II, 12.7] legitimum coniugium non licet separari sine consensu amborum

[II, 12.8] potest tamen alter alteri licentiam dare abcedere²³⁶ ad seruitutem dei in monasterium et sibi nubere

²³⁴ Another hand has corrected to *quoque*.

²³⁵ A word has been erased.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si in primo conubio erit secundum grecos

Et tamen non est canonicum sin autem in secundo non licet uiuente uiro. uel uxore

[II, 12.9] Maritus si seipsum in furtu aut in fornicatione seruum facit uel quocumque peccato

Mulier si prius non habuit coniugium habet potestatem post annum alterum [f. 22Br] accipere uirum.

Digamo non licet [II, 12.10] muliere mortua licet uiro post mensem alteram accipere mortuo uiro post annum licet mulieri alterum tollere uirum

[II, 12.11] Mulier si adultera est et uir eius non uult habitare cum ea

Si uult illa monasterium intrare quartam partem suae hereditatis obteneat si non uult nihil habeat.

[II, 12.12] Quaecumque mulier adulterium perpetravit in potestate uiri est si uellit reconciliar[e]²³⁷ mulieri adulterae

Si reconciliauit in clero non proficit. U²³⁸ Indicta illius ad proprium uirum pertinet

[II, 12.13] Uir et mulier in matrimonio si ille uoluerit deo seruire et illa noluerit aut illa uoluerit et ille noluerit uel infirmatus ille

Aut illa infirmata fuerit tamen omnino cum consensu amborum separentur.²³⁹

[II, 12.14] Mulier quae uouet ut post mortem uiri eius non accipiat alium.

Et mortuo illo praeuaricatrix accipiat alium

Iterumque nupta cum eo penitentia mota implere uult uota sua. In potestate uiri eius est utrum impleat an [non]²⁴⁰

---

²³⁶ Another hand has corrected to *abscedere*.

²³⁷ Corrected (via erasure) to *reconciliari*.

²³⁸ Another hand has corrected *U indicta* to *uindicta*.

²³⁹ The reading is *separent*², as if *separentus*. Another hand has corrected to *separent*².

²⁴⁰ This word has been erased.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Non [II, 12.15] ergo uni licentiam dedit theodorus quae confessa est uotum post XI. annos nubere cum illo uiro.

[II, 12.16] Et si quis in saeculari habitu. uotum uouerit sine consensu episcopi. [f. 22Bv] ipse episcopus habet potestatem eius m[ot]are²⁴¹ sententiam si uult.

[II, 12.17] Legitimum coniugium aequaliter licet in die et in nocte

Secundum²⁴² scriptum est tuus est dies et tua est nox {Ps (LXX) 73:16}

[II, 12.18] Si quis demiserit gentil[e]s²⁴³ gentilem uxorem post baptismum in potestate eius erit habere eam uel non habere [II, 12.19] simili modo si unus eorum baptizatus erit. alter gentil[e]s²⁴⁴ secundum²⁴⁵ apostolos dixit. Infidel[e]s²⁴⁶ autem si discedat²⁴⁷ {1 Cor 7:15} ergo cuius uxor est infidelis et gentilis et non potest conuerti dimittatur.

[II, 12.20] Si mulier discesserit a uiro suo dispiciens eum nolens reuertere et reconciliare uiro post. U. annos cum consensu episcopi. aliam accipere licebit uxorem.

[II, 12.21] Si in captiuitatem per uim ducta redemi non potest post annum potest alteram accipere

[II, 12.22] Item si in captiuitatem ducta fuerit uir eius. U. annos expectet similiter autem et mulier si uiro talia contigerint

[II, 12.23] Si igitur uir alteram duxerit uxorem priorem de captiuitate reuersam accipiat poteriorem {posteriorem *corr.*} demittat similiter autem illa s[ecundum]²⁴⁸ superius diximus

Si uiro talia contigerint faciat [f. 23r]

²⁴¹ Another hand has corrected to *mutare*.

²⁴² Another hand has added *quod* above the line.

²⁴³ Corrected (via erasure) to *gentilis*.

²⁴⁴ Corrected (via erasure) to *gentilis*.

²⁴⁵ Another hand has added *quod* above the line.

²⁴⁶ Corrected (via erasure) to *infidelis*.

²⁴⁷ Another hand has corrected to *discedit discedat*

²⁴⁸ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 12.24] Si cuius uxorem hosti[is]²⁴⁹ abstulerit et ipse eam iterum adipisci. non potest licet aliam accipere

Melius est sic facere quam fornicationes

[II, 12.25] Si iterum post haec uxor illa uenerit ad eum. non debet recipi abe[a]o. {ab eo *corr.*} si aliam habet sed illa tollat alium uirum sibi. si unum ante habuerat. eadem sententia stat. de seruis transmarinis [II, 12.26] in tertia propinquitate carnis licet nubere secundum grecos s[ecundum]²⁵⁰ in lege scriptum est. in. V. secundum romanos tamen in. III. non soluunt postquam factum fuerit

Ergo in. Va. generatione coniungantur. IIII.²⁵¹ si inuenta fuerint non separentur. III.²⁵² separentur. [II, 12.27] In tertia propinquitate.

Non licet uxorem alterius accipere po[te]st²⁵³ obitum eius [II, 12.28] aequaliter coniungitur in matrimonio eis qui sibi consanguinei sunt et uxoris suae consanguineis post mortem uxoris

[II, 12.29] Duo q[uod]q[uod]²⁵⁴ fratres duas sorores in coniugio possunt habere et pater filiusque matrem et filiam

[II, 12.30] Maritus qui cum uxore sua dormierit lauet se antequam intrauerit ecclesiam

[II, 12.31] Maritus q[uod]q[uod]²⁵⁵ non debet uxorem suam nudam uidere

[II, 12.32] Si quis nuptias habet uel matrimonia non licita [f. 23v]

Tamen licitum est escam quam habent manducare quia propheta dixit

Domini est terra et plenitudo eius. {Ps 23:1} [II, 12.33] si mulier et uir coniuncxerint sé in matrimonio et postea dixerit mulier de uiro non posse nubere cum ea

²⁴⁹ Another hand has corrected to *hostis*.

²⁵⁰ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading *secundum* is according to Finsterwalder. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

²⁵¹ Another hand has corrected to *IIII^{ta}*.

²⁵² Another hand has corrected to *III°*.

²⁵³ Another hand has corrected to *post*.

²⁵⁴ Another hand has corrected to *quoque*.

²⁵⁵ Another hand has corrected to *quoque*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si quis poterit probare quod uerum sit. accipiat alium [II, 12.34] puellam disponsatam non licet parentibus dare alteri uiro nisi illa omnino resistat tamen ad monasterium licet ire si uoluerit.

[II, 12.35] Illa autem disponsata si non uult habitare cum illo uiro cui est disponsata reddatur ei pecunia quam pro ipsa dedit et III.²⁵⁶ pars addatur²⁵⁷

Si autem noluerit perdat pecuniam quam pro illa dedit

[II, 12.36] Puella autem XVII. annorum sui corporis potestatem habet [II, 12.37] Puer usque ad XV annus²⁵⁸ sit in potestate patris sui

Tunc ipsum potest monachum facere

Puella²⁵⁹ uero XVI. uel XVII annorum quia ante in potestate parentum sunt post hanc aetatem patri filiam suam contra eius uoluntatem. non licet in matrimonium dare.

XXVIII. DE SERVIS ET ANC[*]LLIS²⁶⁰

[II, 13.1] **P**ater filium suum necessitate coactus potestatem habet tradere in seruitium UII annos no {nam *corr.*} [f. 24r] deinde sine uoluntate filii. licentiam tradendi non habet [II, 13.2] homo XIII annorum seipsum potest seruum facere

[II, 13.3] Non licet homini á seruo tollere pecuniam quam ipse labore suo adquaesierit

[II, 13.4] Si seruum et ancillam dominus amborum in matrimonium coniuncxerit postea liberato seruo uel ancilla

Si non potest redemi qui in seruitio est libero licet ingenuo coniungere

[II, 13.5] Si quis liber ancillam in matrimonio acciperit non habet licentiam demittere eam si ante cum consensu amborum coniuncti sunt

²⁵⁶ Another hand has corrected to *III°*.

²⁵⁷ The reading is *addat^o*, as if *addatus*.

²⁵⁸ Another hand has corrected to *annos*.

²⁵⁹ Another hand has corrected to *puellæ*.

²⁶⁰ Another hand has corrected to *ANCILLIS*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[II, 13.6] Si prignantem mulierem quis liberam comparat liber est ex ea generatus

[II, 13.7] Qui ancillam prignantem liberat quem generat sit seruitutis.

XXVIII. DE DIUERSIS QVAESTIONIBVS

[II, 14.1] Ieiunia legitima trea {sic} sunt in anno per populum XL²⁶¹ ante pascha. ubi decimas anni soluimus et XL ante natale domini et post pentecosten. XL dies et noctes.

[II, 14.2] Qui pro homine mortuo ieiunat seipsum adiuuat.

De mortuo autem dei solius est notitia [II, 14.3] de promissione sua laici non debent moram facere. [f. 24v] quia mors non tardat

[II, 14.4] Seruo dei nullatenus liceat pugnare multorum licet sit consili[o]²⁶² seruorum dei [II, 14.5] Infans pro infante potest dari. ad monasterium deo quamuis alium uo[b]is²⁶³ se[d] tamen melius. est. uotum implere [II, 14.6] similiter pecora aequali praetio possunt m[o]tari.²⁶⁴ si necesse sit.

[II, 14.7] Rex si alterius regis. terram habet potest dare pro anima sua

[II, 14.9] Inuentio in uia tollendo²⁶⁵ est.

Si inuentus fuerit possessor. reddatur ei [II, 14.10] tributum ecclesiae sit secundum²⁶⁶ consuetudo prouin[t]iae²⁶⁷ id est ne tantum pauperes in decimis aut in aliquibus rebus uim patientur

[II, 14.11] Decimas non est legitimum dare. nisi pauperibus et peregrinis siue laici suas. ad ecclesiis [II, 14.12] pro reuerentia regenerationis in albas.

²⁶¹ Another hand has added *dies* above the line.

²⁶² Another hand has corrected to *consilium*.

²⁶³ Another hand has corrected *uobis sed* to *uouisset*.

²⁶⁴ Another hand has corrected to *mutari*.

²⁶⁵ Another hand has corrected to *tollenda*.

²⁶⁶ Another hand has added *quod* above the line.

²⁶⁷ Another hand has corrected to *prouinciae*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Pentecosten orandum est ut {in *add. s.l.*} quinquagesima oratur.²⁶⁸

[II, 14.13] Oratio potest sub uelamine esse cum necessitas cogit.

[II, 14.14] Infirmis licet omni hora cibum et potum sumere quando desiderant uel possunt si oportune non possunt²⁶⁹ [f. 25r]

XXX. INTERROGATIO BEATI AGUSTINI EPISCOPI CONTRARIORVM

De episcopis qualiter cum suis clericis conuersentur uel de his quę fidelium oblationibus accedunt altario quantae debeant fieri portiones et qualiter episcopi agere in ecclesia debeant.

XXXI. RESPONSIO SANCTI GREGORII PAPE VRBIS ROMAE

Sacra scriptura testatur quam bene te nosse non est dubium et specialiter beati pauli ad timotheum epist[o]la²⁷⁰ in quibus eum erudire studiuit {sic} qualiter eum in domo dei debuisset conuersari

Mos autem sedis apostolicę est. ut ordinatis episcopi²⁷¹ praecepta traderent ut ex omni stipendio quod accedit.²⁷² IIII.²⁷³ debeant fieri. portiones una uidelicet episcopo et familiae propter ospitalitatem atque susceptionem. alia clero III. pauperibus IIII ecclesiis. reparandis.

Sed quia tua fraternitas monasteriis regulis erudita seorsum uiuere non debet a clericis suis [f. 25v] in ecclesia ang[*]lorum²⁷⁴ quae auctore deo nuper adhuc ad fidem perducta est.

²⁶⁸ The reading is *orat*², as if *oratus*.

²⁶⁹ Five lines (column b) have been left at the end of this page.

²⁷⁰ Another hand has corrected to *epistulæ*.

²⁷¹ Another hand has corrected to *episcopis*.

²⁷² A large *t*, or possibly a crossed *s* or *l* (= *uel* ?) has been added above the line by the main scribe. The main scribe has replicated the same sign in the middle margin.

²⁷³ Another hand has corrected to *IIII^{pr}*.

²⁷⁴ Corrected (via erasure) to *anglorum*. The original reading was probably *angulorum* or perhaps *angelorum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Hanc debet conuersationem instituere quae initio nascentis ecclesiae fuit patribus nostris in quibus nullus eorum ex his quae possidebant aliquid suum esse dicebat sed erant eis omnia commonia. {Act 4:32}

Si qui uero clerici sunt extra ecclesia²⁷⁵ sacros ordines constituti qui se continere non possunt sortire uxores debent et stipendia sua exterius accipere quia et de isdem patribus

De quibus praefati sumus nouimus scriptum quod diuidebatur singulis prout cuique opus erat. {Act 4:35}

De eorum q[uod]q[uod]²⁷⁶ stipendio cogitandum atque prouidendum est et sub ecclesiastica regula sunt tenendi ut bonis moribus uiuant. et canendis psalmis inuigilent et ab omnibus inlicitis cor et linguam et corpus deo auctore conseruent.

Commoni autem uita uiuentibus iam de faciendis portionibus uel exhibenda hospitalitate et adimplenda misericordia nobis quid erit [f. 26r] loquendum cum omne quod spiritaliter est in causis piis ac relegiosis erogandum est domino magistro omnium docente quod superest date elymosinam et ecce omnia munda sunt uobis. {Lc 11:41}

XXXII. INTERROGATIO AGUSTINI

Cum una sit fides sunt ecclesiarum diuersae consuetudines et alter consuetudo missarum in ecclesia romana [*****]²⁷⁷ atque alter in galliarum ecclesiis tenetur.

XXXIII. RESPONSIO GREGORII

Nouit fraternitas tua romanae ecclesiae consuetudine in qua se meminit nutritam ualde amabilem te habeat sed mihi placet ut si[b]i²⁷⁸ in romana siue in galliarum siue in qualibet ecclesia aliquid inuenisti quod plus omnipotenti deo possit placere sollicite elegas

²⁷⁵ *Ecclesia* has been cancelled.

²⁷⁶ Another hand has corrected to *quoque*.

²⁷⁷ A word or two has been erased.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Et in ang[*]lorum²⁷⁹ ecclesia quae adhuc noua est ad fidem institutione praecipua quam de multis ecclesiis collegere potuisti infundas non enim pro locis res sed pro bonis rebus loca amanda sunt.

[f. 26v] ex singulis ergo quibusque ecclesiis quae pia quae re religiosa quae recta sunt elegerunt

Et haec quasi in fasciculum²⁸⁰ collecta apud ang[*]lorum²⁸¹ mentes in consuetudinem po[***]²⁸²

XXXIII. INTERROGATIO AGVSTINI

Obsecro quid pati debeat Si quis aliquid de ecclesia furtu abstulerit.

XXXV. RESPONSIO GREGORII

Hoc tua fraternitas ex persona furis pensare potest qualiter ualeat corrigi²⁸³

Sunt enim quidam qui habentes subsidia furtum perpetrant.

Et sunt alii qui hac in re ex inopia delinquant unde necesse est. ut quidam dampnis quidam uero uerberibus et quidam districtius quidam autem lenius corrigatur²⁸⁴

Et cum paulo districtius agitur ex caritate agendum est non ex furore quia ipsi hoc praestatur

Qui corrig[e]tur²⁸⁵ né gehenne ignibus tradatur. Sic enim nos fidibus {fidelibus *corr.*} tenere disciplinam debemus s[ecundum]²⁸⁶ boni patres [f. 27r] carnalibus filiis solent quos et pro culpis uerberibus feriunt et tamen ipsos quos doloribus adfligunt habere heredes quaerunt et quae possident ipsis seruant quos irati insequi uidentur Haec ergo caritas in mente tenenda est et ipsa

²⁷⁸ Another hand has corrected to *siue*.

²⁷⁹ Corrected (via erasure) to *anglorum*. The original reading was probably *angulorum* or perhaps *angelorum*.

²⁸⁰ Another hand has corrected to *fasciculum*.

²⁸¹ Corrected (via erasure) to *anglorum*. The original reading was probably *angulorum* or perhaps *angelorum*.

²⁸² Another hand has corrected to *pone*. This correction perhaps made by the main scribe.

²⁸³ Another hand has corrected to *corrigi*.

²⁸⁴ The reading is *corrigat*², as if *corrigatus*. Another hand has corrected to *corrigant*².

²⁸⁵ Corrected (via erasure) to *corrigitur*.

²⁸⁶ Another hand has corrected to *sicut*. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

modum correctionis dictat ita ut mens extra regulam rationis²⁸⁷ quod de terrenis rebus uidetur ammittere et lucra de uanis quaerere.

XXXVI. INTERROGATIO AGVSTINI

Si debeant duo germani fratres singulas sorores accipere quae sunt ab illis longa progenie generati[s]²⁸⁸

XXXVII. RESPONSIO GREGORII

Hoc fieri modis omnibus licet nequaquam in sacris eloquiis inuenitur quod huic capitulo contradixisse uideatur.

XXXVIII. INTERROGATIO AGUSTINI

Usque ad quotum generationem fideles debeant cum propinquis sibi coniugio copulari et nouercis et cognatis scilicet *{sic}* copulare coniugia. [f. 27v]

XXXVIII. RESPONSIO GREGORII

Quaedem terrena lex in romana républica permittit ut siue fratri aut sorori seu duorum fratrum germanorum uel duarum sororum filios et filias misceantur sed experimento d[e]dicimus²⁸⁹ ex tali coniugio sobolem non posse subcrescere et sacra lex prohibet cognationis turpitudinem reuelare

---

²⁸⁷ Another hand has added in the upper margin *omnino nihil faciat. Addis etiam quomodo ea quae furto de ecclesiis abstulerint reddere debeant. Sed absit ut ecclesia cum augmento recipiat.*

²⁸⁸ Another hand has corrected to *generati*.

²⁸⁹ Corrected (via erasure) to *didicimus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Unde necesse est ut iam²⁹⁰ tertia uel IIIa generatio fidelium licenter sibi coniungi debeat nam secunda quam praediximus á se omni modo. debet abstinere

Cum nouerca autem miscere graue est facinus quia et in lege scriptum est. Turpitudinem patris tui non reuelabis {Lv 18:7} neque enim patris turpitudinem filius reuelare potest

Sed quia scriptum est. erunt duo in carne una {Gn 2:24}

Qui turpitudinem nouercae quae una caro cum patre fuit reuelare praesumpserit profecto patris turpitudinem reuelauit.

Cum cognata quo[d]q[uod]²⁹¹ miscere prohib[e]tum²⁹² est

Quia per coniunctionem priorem [f. 28r] caro fratris fuerat facta pro qua re etiam iohannes ba[b]tista²⁹³ capite truncatus est et sancto martirio consummatus cui non est dictum ut christum negaret [**]²⁹⁴ pro christi confessione occisus est

Sed quia isdem dominus deus noster iesus christus dixerat. Ego sum ueritas {Io 14:6} quia pro ueritate iohannes occisus est uidelicet et pro christo sanguinem fudit quia uero sunt multi in ang[u]lorum²⁹⁵ gente qui dum adhuc in infidelitate essent huic nefando coniugio d[*****]²⁹⁶ admixti ad fidem uenientes admonendi sunt ut se abstineant et graue hoc esse peccatum cognoscant

Tremendum dei iudicium timeant ne pro carnali dilectione²⁹⁷ tormenta aeterni cruciatus incurrant

Non tamen pro hac re sacri corporis [h]ac²⁹⁸ sanguinis domini commonioni²⁹⁹ priuandi sunt né in eis illa ulcisci uideantur in quibus se per ignorantia ante lauacrum ba[b]tismatis³⁰⁰ adstrinxerunt

---

²⁹⁰ Another hand has added *in* above the line.

²⁹¹ Another hand has corrected to *quoque*.

²⁹² Corrected (via erasure) to *prohibitum*.

²⁹³ Another hand has corrected to *baptista*.

²⁹⁴ Another hand has corrected to *sed*.

²⁹⁵ Another hand has corrected to *anglorum*.

²⁹⁶ Another hand has corrected to *dicuntur*.

²⁹⁷ Another hand has corrected to *dilectatione*.

²⁹⁸ Another hand has corrected to *ac*.

²⁹⁹ Another hand has corrected to *commonione*.

³⁰⁰ Another hand has corrected to *baptismatis*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*
 in hoc enim tempore sancta ecclesia quaedam per fu[*]orem³⁰¹ [f. 28v] corregit³⁰² quaedam per
mansuetudinem to[l]lerat.³⁰³

Quaedam per considerationem desimulat atque ita portat et desimulat ut sepe malum quod
 aduersatur portando et desimulando conpescat

Omnes autem qui ad fidem ueniunt admonendi sunt ne tale aliquid audeant perpetrare.

Si qui[s]³⁰⁴ autem perpetrauerint corporis et sanguinis. domini commonioni³⁰⁵ priuandi sunt quia
s[ecundum]³⁰⁶ in his qui³⁰⁷ per ignorantiam fecerunt culpa aliquatenus to[l]leranda³⁰⁸ est ita in
 his fortiter insequenda qui non metuunt sciendo peccare;

XL. INTERROGATIO AGVSTINI

Si longinquitas itineris magna interiacet ut episcopi [*a]³⁰⁹ non facile ualeant conuenire an
 debeat³¹⁰ sine aliorum episcoporum praesentia episcopi ordinari.

XLI. RESPONSO GREGORII

A³¹¹ quidem in ang[u]lorum³¹² ecclesia in qua adhuc tu solus episcopi³¹³ inueneris ordinare
 episcopum. [f. 29r] non aliter nisi sine episcopi³¹⁴ potes

---

³⁰¹ Another hand has corrected to *feruorem*.

³⁰² Another hand has corrected to *corrigit*.

³⁰³ Another hand has corrected to *tolerat*.

³⁰⁴ Another hand has corrected to *qui*.

³⁰⁵ Another hand has corrected to *commonione*.

³⁰⁶ Another hand has corrected to *sicut*. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc̄*.

³⁰⁷ Another hand has corrected to *que*.

³⁰⁸ Another hand has corrected to *toleranda*.

³⁰⁹ A word has been erased.

³¹⁰ Another hand has corrected to *debeant*.

³¹¹ Another hand has corrected *A quidem* to *Æquidem*.

³¹² Another hand has corrected to *anglorum*.

³¹³ Another hand has corrected to *episcopus*.

³¹⁴ Another hand has corrected to *episcopis*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Nam quando de gallis episcopi ueniunt qui in ordinatione episcopi testes adsistant

Sed fraternitatem tuam ita uolumus episcopos ordinare ut ipsi sibi episcop[o]³¹⁵ longo interuallo minime disiungantur quatenus nulla sit necessitas.

Ut in ordinatione episcopi pastores quo[d]qu[od]³¹⁶ alii quorum praesentia ualde est utilis facillime debeant conuenire

Cum igitur auctore deo ita fuerint episcop[o]³¹⁷ in propinquis sibi locis ordinati. per omnia episcoporum ordinatio sine adgregatis tribus uel IIII. episcopis. fieri non debet

Nam in ipsis rebus spiritalibus aut sapientes aut maturi disponantur

Exemplum trahere a rebus etiam carnalibus possumus certe enim dum coniugia in mundo caelebrantur coniugati quique conuocantur ut qui in uia iam coniugi³¹⁸ praecesserunt in subsequentis quo[d]qu[od]³¹⁹ copulae gaudio misceantur. [f. 29v]

Quir non ergo et in hac spiritali. ordinatione qua per sacrum ministerium homo dei³²⁰ coniungitur tales conueniunt {conueniant *corr.*} qui uel in profecto ordinati episcop[o]³²¹ gaudeant uel pro eius custodia omnipotenti domino praeces pariter fundant.

XLII. INTERROGATIO AGVSTINI

Qualiter debemus cum galliarum atque brettaniorum epicopis {sic} agere

XLIII. RESPONSIO GREGORII

---

³¹⁵ Another hand has corrected to *episcopi*.

³¹⁶ Another hand has corrected to *quoque*.

³¹⁷ Another hand has corrected to *episcopi*.

³¹⁸ Another hand has corrected to *coniugii*.

³¹⁹ Another hand has corrected to *quoque*.

³²⁰ Another hand has corrected to *deo*.

³²¹ Another hand has corrected to *episcopi*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

In galliarum episcopi³²² unam tibi auctoritatem tribuemus quia ab antiquis prodiscessorum meorum temporibus pallium arelatenses³²³ episcop[o]³²⁴ accipit³²⁵ quem nos priuar[e]³²⁶ auctoritate p[rae]cepta³²⁷ minime debemus

Si igitur contingat. ut fraternitas tua ad galliarum prouinciam transeat.

Cum eodem arelatense episcopo debet agere qualiter si qua sunt in episcopis uitia corrigantur qui si forte in disciplinae {disciplinae *corr.*} [f. 30r] uigore tepidus existat tuae fraternitat[is]³²⁸ zelo ascendendus³²⁹ est. cui etiam epistolas fecimus ut cum tuę sanctitatis praesentia in gallis et ipse tota mente subueniat et quae sunt creatoris nostri iussione contraria ab episcoporum moribus conpescat

Ipse autem extra auctoritatem propriam episcop[us]³³⁰ galliarum iudicare non poteris

Sed suadendo blandiendo bona quo[d]qu[od]³³¹ tua opera eorum imitationi monstrando prauorum mentes ad sanctitatis studia forma³³²

Quia scriptum est in lege per alienam messem transiens falcem mittere non debet sed manu. spicas conterere et manducare {cf. Dt. 23:25}

Falcem enim iudicii mittere non potes in ea segite³³³ quae alteri uidetur esse commissa sed per affectum boni operis frumenta dominica uitiorum suorum

Pales³³⁴ expolia³³⁵ et in ecclesiae corpore monendo et persuadendo quasi mandendo

---

³²² Another hand has corrected to *episcopis*.

³²³ Another hand has corrected to *arelatensis*.

³²⁴ Another hand has corrected to *episcopus*.

³²⁵ Another hand has corrected to *accepit*.

³²⁶ Corrected (via erasure) to *priuari*.

³²⁷ Another hand has corrected to *percepta*.

³²⁸ Corrected (via erasure) to *fraternitatis*.

³²⁹ Another hand has corrected to *accendendus*.

³³⁰ Another hand has corrected to *episcopos*.

³³¹ Another hand has corrected to *quoque*.

³³² Another hand has corrected to *reforma*.

³³³ Another hand has corrected to *segete*.

³³⁴ Another hand has corrected to *paleas*.

³³⁵ Another hand has corrected to *exspolia*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

[*]onuerte³³⁶ quicquid³³⁷ uero ex auctoritate agendum est Cum praedicto arelatense episcopo agatur [f. 30v] nec praetermitti possit hoc quod antiqua patrum institutio inuenit brittaniorum uero omnes episcopi³³⁸ tuae fraternitate committimus ut indocti doceantur infirmi persuasione roborentur peruersi[tate]³³⁹ auctoritate corrigantur.

XLIII. RESPONSIO GREGORII {INTERROGATIO AGVSTINI *corr.*}

Obsecro ut reliquiae sancti syxti martyris nobis transmittantur.

XLV. RESPONSIO GREGORII

Fecimus quae petisti ut quatenus populo qui in loco quodam sancti syxti martyris corpus dicitur³⁴⁰ uenerare quia tua[e]³⁴¹ fraternitatem uero³⁴² ueraciter sancta sit uidetur incertum sanctissimi martyris beneficia suscipiens. colore incerta non debeat mihi tamen uidetur incertum sanctissimi³⁴³ qui si corpus quod a populo esse cuius martyris creditur nullis illic miraculis coruscat et neque aliqui[d]³⁴⁴ dantiquioribus³⁴⁵ existent qui se a parentibus passionis eius ordinem [f. 31r] audisse fateantur.

Ita reliquiae quas petisti[s]³⁴⁶ seorsum conditae sunt ut locus in quo praefatum corpus iacet modis omnibus obstruatur. nec permittatur populus certum deserere et incertum uenerari.

XLVI. INTERROGATIO AGVSTINI

³³⁶ Another hand has corrected to *conuerte*.

³³⁷ Another hand has corrected to *quidquid*.

³³⁸ Another hand has corrected to *episcopos*.

³³⁹ Another hand has corrected to *peruersi*.

³⁴⁰ The reading is *dicit*², as if *dicitus*.

³⁴¹ Another hand has corrected to *tuam*.

³⁴² Another hand has added *ut* in the margin.

³⁴³ *Sanctissimi* has been cancelled.

³⁴⁴ Another hand has corrected to *aliqui*.

³⁴⁵ Another hand has corrected to *de antiquioribus*.

³⁴⁶ Another hand has corrected to *petisti*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Si prignans mulier debet³⁴⁷ ba[b]tizari.³⁴⁸ aut postquam genuit post quantum tempus possit intrare ecclesiam aut etiam ba[b]tizari.³⁴⁹ ut ne morte praeoccupetur. quod genuerit post quod dies hoc liceat sacri ba[b]tismatis³⁵⁰ sacramenta percipere aut post quantum temporis huic uir suus possit in carnis copulatione coniungi. aut si menstrua consuetudine tene[re]tur³⁵¹ án in ecclesiam intrare. liceat ei. aut sacre commonionis sacramenta percipere aut uir suae coniu[n]gi³⁵² permixtum priusquam labetur aqua

Si ecclesiam possit intrare uel etiam ad misterium sanctae co[n]monionis³⁵³ accedere quae omnia rudi. ang[u]lorum³⁵⁴ genti oportet haberi conperta.

XLVII. RESPONSIO GREGORII

Hoc non ambigo fraternitatem tuam esse requisitam cui iam [f. 31 v] et responsum redidisse me arbitror

Sed hoc quod ipse dicere et sentire potuisti credo quia mea apud te uolueris responsione firmari.

Mulier etenim prignans cur non debeat ba[b]tizari.³⁵⁵ cum non sit ante omnipotentis dei oculos. culpa aliqua fecunditas canis. {carnis *corr.*}

Nam cum primi parentes nostri. in paradiso deli[n]quissent³⁵⁶ immortalitatem quam acciperant recto dei iudicio perdididerunt quia isdem omnipotens deus humanum genus in culpa sua funditus extinguere noluit et immortalitatem homini pro peccato suo abstulit et tamen pro benignitate suae pietatis fecunditatem ei sobolis reseruauit.

---

³⁴⁷ Another hand has corrected to *debeat*.

³⁴⁸ Another hand has corrected to *baptizari*.

³⁴⁹ Another hand has corrected to *baptizari*.

³⁵⁰ Another hand has corrected to *baptismatis*.

³⁵¹ Another hand has corrected to *tenetur*.

³⁵² Another hand has corrected to *coniugi*.

³⁵³ Another hand has corrected to *commonionis*.

³⁵⁴ Another hand has corrected to *anglorum*.

³⁵⁵ Another hand has corrected to *baptizari*.

³⁵⁶ Another hand has corrected to *deliquissent*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Quod ergo naturae humanae ex omnipotentis dei dono seruatum est. qua ratione poterit á sacri
ba[b]tismatis³⁵⁷ gratia prohiberi in illo quippe. misterio in quo omnis culpa funditus extinguitur.

Ualde stultum est si donum gratiae contradicere posse uideatur.

Cum uero enixa fuerit mulier post quod debeat dies ecclesiam intrare testamenti ueteris
praeceptione d[e]dicisti³⁵⁸ [f. 32r]

Ut pro masculo diebus XXXIII pro femina autem diebus XLVI debet abstinere. {cf. Lv 12:4–5}

Quod tamen sciendum est quia in misterio accipitur

Nam si hora eadem qua genuerit actura.

Grati[*]s³⁵⁹ intret ecclesiam. nullo peccati pondere grauatur uolu[n]tas³⁶⁰ etenim carnis non
dolor. In culpa est

In carnis autem commixtione. uoluptas est.

Nam in prolis prolatione gemitus. unde et ipse primae matri omnium dicitur. in doloribus paries.
{Gn 3:16}

Si enim enixam mulierem prohibemus ecclesiam intrare ipsam ei poenam suam in culpam
deputamus.

Ba[b]tizari³⁶¹ autem³⁶² uel enixam mulierem uel quod genuerit si mortis periculo urgetur uel
ipsa[*]³⁶³ hora eadem qua gignet uel hoc quod gign[e]tur.³⁶⁴

Eadem quantum³⁶⁵ est nullo modo prohibetur quia sancti misterii gratia

---

³⁵⁷ Another hand has corrected to *baptismatis*.

³⁵⁸ Corrected (via erasure) to *didicisti*.

³⁵⁹ Another hand has corrected to *gratias*.

³⁶⁰ Another hand has corrected to *uoluptas*.

³⁶¹ Another hand has corrected to *baptizari*.

³⁶² Another hand has added *licet* above the line.

³⁶³ Another hand has corrected to *ipsam*.

³⁶⁴ Corrected (via erasure) to *gignitur*.

³⁶⁵ Another hand has corrected to *qua natum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Sicut [b]i[b]entibus³⁶⁶ atque discernentibus cum magna discretione prouidenda est

Ita his quibus mors [e]minet³⁶⁷ sine ulla d[e]lacione³⁶⁸ offerenda ne dum adhuc tempus ad praebendum redemptionis mysterium quaeritur. interueniente paululum mora inuenir[e]³⁶⁹ non ualeat qui redimatur.

Ad eius uero concubitus [f. 32v] uir suus accedere non debet quoadusque prol[e]s³⁷⁰ qui gignitur ablactatur

Praua autem in coniugatorum moribus consuetudo surrexit ut mulieres filios quos gignunt nutrire contempnunt eosque aliis mulieribus ad nutriendum tradunt quod uidelicet ex sola causa incontinentiae uidetur³⁷¹ inuentum

Quia dum se continere nolunt dispiciunt lactare quos gignunt

Hae. itaque quae filios suos ex prauo³⁷² consuetudine aliis ad connutriendum tradunt nisi purgationis tempus transierit uiris suis non debent admisceri quippe quia³⁷³ et sine partus causa cum inconsuetis menstruis detinentur³⁷⁴ uiris suis misceri. prohibentur. ita ut morte. lex sacra feriat.

Si quis uir ad menstruatam. mulierem accedat

Quae tamen mulier dum consuetudinem menstruam patitur prohiberi ad ecclesia³⁷⁵ intrare non debet quia ei naturae superfluitas in culpam non ualet reputari et per hoc quod inuita fatitur.³⁷⁶ iustum non est ut ingressus ecclesiae priuetur.

³⁶⁶ Another hand has corrected to *uiuentibus*.

³⁶⁷ Another hand has corrected to *imminet*.

³⁶⁸ Corrected (via erasure) to *dilacione*.

³⁶⁹ Corrected (via erasure) to *inueniri*.

³⁷⁰ Corrected (via erasure) to *prolis*.

³⁷¹ The reading is *uidet*², as if *uidetus*.

³⁷² Another hand has corrected to *praua*.

³⁷³ The abbreviation used is a *q* with a diagonal cross through the descender. The scribe uses the same abbreviation for *quia* on fol. 37ra line 17.

³⁷⁴ The reading is *detinent*², as if *detinentus*.

³⁷⁵ Another hand has corrected to *ecclesiam*.

³⁷⁶ Another hand has corrected to *patitur*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Nouimus namque quod mulier quae fluxum [f. 33r] patiebatur sanguinis postergum domini humiliter ueniens uestimenti eius fimbriam tetigit atque ab ea statim sua infirmitas recessit.

Si ergo in fluxu sanguinis posita laudabiliter potuit d[eum]³⁷⁷ uestimentum tangere.

Cur quae menstruum³⁷⁸ sanguinis patitur non liceat ei domini ecclesiam intrare.

Sed dicis illam infirmitas compulit. has. uero de quibus loquimur

Consuetudo constringit perpend[*]³⁷⁹ fratres karissimi. quia omne quod in hac mortali carne patimur ex infirmitate naturae est {digno dei iudicio post culpam ordinatur esurire namque sitire aestuare algere lasiscere³⁸⁰ ex infirmitate naturae est et quando est aliud *add. in marg.*} contra famem alimenta Contra sitim potum contra aestum auras Contra frigus uestem. contra lassitudinem requiem quaerere. nisi medicamentum

Quidem contra aegritudines explorari feminae Itaque et menstruus sui sanguinis fluxus aegritudo est.

Si igitur bene praesumpsit. quae uestimentum domini in languore posita tetigit

Quo³⁸¹ dum personae infirmanti conceditur quur non concedatur cunctis mulieribus quae naturae suae uitio infirmantur. [f. 33v]

Sanctae autem commonionis misterium in isdem³⁸² diebus percipere non debet prohibere.

Si autem ex magna ueneratione percipere non praesumet

Laudanda est sed si perciper[et]³⁸³ non iudicanda bonarum quippe mentium est et ibi aliquo modo culpas suas agnoscere ubi culpa non est. quia sepe sine culpa agitur quod ueni[et]³⁸⁴ ex culpa unde etiam cum esuri[e]mus³⁸⁵ sine culpa comedimus

³⁷⁷ Another hand has corrected to *domini*.

³⁷⁸ Another hand has corrected to *menstruum*.

³⁷⁹ Another hand has corrected to *perpendite*.

³⁸⁰ Another hand has corrected to *lassiscere*.

³⁸¹ *Quo dum* corrected (via erasure) to *Quod uni*.

³⁸² Another hand has corrected to *hisdem*.

³⁸³ Corrected (via erasure) to *perciperit*.

³⁸⁴ Another hand has corrected to *uenit*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Quibus ex culpa primi hominis factum est ut esuriamus

Menstrua enim consuetudo mulieribus non aliqua culpa est uidelicet quae naturaliter acc[e]dit³⁸⁶ sed tamen quia natura ipsa ita uitata est ut etiam sine uoluntat[e]s³⁸⁷ studio uideatur esse polluta. ex culpa ueniet uitium in quo seipsa qualis per iudicium facta sit humana natura cognoscat.

Et homo qui culpam sponte. perpetravit reatum culpa portet

Inuitus atque ideo feminae cum semetipsis³⁸⁸ considerent.

Et si in mens tua {menstrua *corr.*} consuetudine ad sacramentum dominici. corporis et sanguinis accedere non praesumant.

De sua recta consideratione [f. 34r] laudandae sunt.

Dum uero percipiendo ex relogiosae uitae consuetudine eiusdem misterii. amore rapiuntur repraemendae³⁸⁹ s[ecundum]³⁹⁰ praediximus. non sunt Sicut enim in testamento ueteri exteriora obseruantur³⁹¹ opera Ita in testamento nouo non tam quod exterius agitur quam id quod interius cogitatur sollicita intentione adtenditur.³⁹² ut subtili sententia puniatur.

Nam cum multa lex uelut inmundum manducare. prohibeat in euangeli[um]³⁹³ dicit.

Non quod intrat in os coinquinat hominem sed quae exeunt de ore Illa sunt quae coinquant hominem {Mt 15:11}

Atque paulo post subiecit exponens ex corde exeunt cogitationes³⁹⁴ malae {Mt 15:19} ubi ubertim indicatum³⁹⁵

³⁸⁵ Another hand has corrected to *esurimus*.

³⁸⁶ Corrected (via erasure) to *accidit*.

³⁸⁷ Corrected (via erasure) to *uoluptatis*.

³⁸⁸ Another hand has corrected to *semetipsas*.

³⁸⁹ Another hand has corrected to *reprimendae*.

³⁹⁰ other hand has corrected to *sicut*. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc.*

³⁹¹ The reading is *obseruant²*, as if *obseruantus*.

³⁹² The reading is *adtendit²*, as if *adtenditus*. Another hand has corrected to *adtendit²*.

³⁹³ Another hand has corrected to *euangelio*.

³⁹⁴ Possibly corrected from *cogitationis*.

³⁹⁵ Another hand has added *est* on the line.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Quia illud ab omnipotenti deo pollutum esse in opere ostenditur quod³⁹⁶ pollutae cogitationis radice generatur

Unde paulus quo[d]q[ue]³⁹⁷ apostolus dicit.

Omnia mund[um]³⁹⁸ mundis. coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum {Tit 1:15} atque mox eiusdem. causam coinquinationis [f. 34v] adnuntians subiungit. coinquinata sunt enim et mens eorum et conscientia {Tit 1:15}

Si ergo ei cibus inmundus non est cui mens {mens corr.} inmunda non fuerit cur quod munda mente.

Mulier ex natura patitur ei in inmunditiam reputetur³⁹⁹

Uir autem cum propria coniuge dormiens nisi lotus aqua intrare in ecclesia⁴⁰⁰ non debet sed neque lotus intrare statim debet

Lex enim ueteri populo praecepit dicens ut mixtus uir mulieri et labari aqua debeat et ante solis occasum ecclesiam non intrare.⁴⁰¹ [f. 35r]

Quod tamen intellegi spiritaliter potest qui⁴⁰² mulieri uir miscitur {miscetur corr.}⁴⁰³ quando inlicitae concupiscentiae animus in cogitatione per delectionem⁴⁰⁴ coniungitur quia nisi prius ignis concupiscentiae a mente d*uerbeat⁴⁰⁵

Dignum se congregation[e]⁴⁰⁶ fratrum estimare non debet qui⁴⁰⁷ se grauari per nequitiam prauae uoluntatis uidit quamuis hac de re diuersae hominum nationes diuersa sentiunt atque alia

³⁹⁶ Another hand has added *ex* above the line.

³⁹⁷ Another hand has corrected to *quoque*.

³⁹⁸ Another hand has corrected to *munda*.

³⁹⁹ Eleven lines have been left blank at the end of this column (a). Perhaps the scribe anticipated a picture or diagram to be added in the bottom half of the page?

⁴⁰⁰ Another hand has corrected to *ecclesiam*.

⁴⁰¹ Eleven lines have been left blank at the end of this column (b).

⁴⁰² Another hand has corrected to *quia*.

⁴⁰³ This correction perhaps made by a later hand.

⁴⁰⁴ Another hand has corrected to *dilectationem*.

⁴⁰⁵ Another hand has corrected to *deferueat*. Twelve lines have been left blank at the end of this column (a). Perhaps the scribe anticipated a picture or diagram to be added in the bottom half of the page?

⁴⁰⁶ Corrected (via erasure) to *congregationi*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

custodire uideantur romanorum tamen semper⁴⁰⁸ [f. 35v] ab antiquioribus usus fuit post
ammixtionem propriae coniugis et labacrae⁴⁰⁹ purificationem quaerere et ab ingressu ecclesiae
paululum reuerenter⁴¹⁰ abstinere⁴¹¹ nec haec dicentes culpam deputamus esse coniugium

Sed quia ipsa licita licentia ammixtio coniugis sine uoluntate carnis fieri non potest a sacri
loqui⁴¹² ingressu[s]⁴¹³ [f. 36r] abstinendum est qui uoluntas ipsa⁴¹⁴ sine culpa nullatenus potest.

Non enim de adulterio uel de fornicatione sed de legitimo coniugio natus fuerat qui dicebat

Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum et in delictis peperit me mater mea. {Ps 50:7}

Qui enim⁴¹⁵ iniquitatibus conceptum se nouerat a delicto⁴¹⁶ natum gemebat

Quia portat arbor in ramo humorem uitii. quam traxit ex radice.

In quibus tamen uerbis. non ammixtionem coniugum iniquitatem nominat sed ipsam uidelicet
uoluntatem⁴¹⁷ ammixtionis [***t].⁴¹⁸

[Et]⁴¹⁹ enim multa quae licita ac legitima

Et tamen in eorum actu. aliquatenus fedamur s[**]m⁴²⁰ sepe irascendo culpas insequimur.

Et tranquillitatem. in nobis. animi perturbamur

Et cum rectum sit quod agitur non est tamen adprobabile quod in eo animus perturbatur. contra
uitia quippe delinquentium. iratus fuerat

⁴⁰⁷ Another hand has corrected to *quia*.

⁴⁰⁸ Eleven lines have been left at the end of this column (b).

⁴⁰⁹ Another hand has corrected to *labacri*.

⁴¹⁰ Possibly corrected from *reueren[**]ter*.

⁴¹¹ Fifteen lines have been left blank at the end of this column (a). Perhaps the scribe anticipated a picture or diagram to be added in the bottom half of the page?

⁴¹² Another hand has corrected to *loci*.

⁴¹³ Another hand has corrected to *ingressu*. Fifteen lines have been left blank at the end of this column (b).

⁴¹⁴ Another hand has added *esse* above the line.

⁴¹⁵ Another hand has added *in* above the line.

⁴¹⁶ Another hand has added *se* above the line.

⁴¹⁷ Another hand has corrected to *uoluptatem*.

⁴¹⁸ A word (*sunt* ?) has been erased.

⁴¹⁹ Another hand has corrected *Et enim* to *Sunt etenim*.

⁴²⁰ Another hand has corrected to *sicut*. The original reading was probably either *sanctum* or *secundum*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Qui dicebat turbatus est prae ira oculus meus {Ps 6:8} quia enim non ualet nisi tranquilla [f. 36v] mens in contemplationis se lucem suspendere in ira suum oculum turbatum dolebat quia dum male acta deorsum insequitur confundi atque turbari a summorum contemplatione cogebatur. Et laudabilis ergo est ira contra uitium et tamen molestia qua turbatum sé aliquem reatum incurrisse. aestimat.

Oportet itaque legitimum carnalis copulam ut causa prolis sit non uoluntatis⁴²¹ et carnalis commixtio

Creandorum liberorum sit gratia non satisfactio uitiorum

Si quis uero suam coniugem non cupidine uoluptatis raptus

Sed solummodo creandorum liberorum gratia. utitur iste profectu. siue de ingressu ecclesiae seu de sumendo dominici corporis sanguisque⁴²² misterio suo est iudicio relinquendus quia a nobis prohiberi non debet accipere qui⁴²³ in igne positus nescit. ardere.

Cum uero n[***]⁴²⁴ mor[*]obolis. ortandi sed uoluntas⁴²⁵ dominat[or]⁴²⁶ in opere commixtionis habent coniuges etiam de sua commixtione [f. 37r] quod defleant.

Quod enim eis concedit sancta praedicatio. et tamen de ipsa concessione⁴²⁷ metu animum concutit.

Nam cum paulus apostolus diceret qui se continere non potest habeat uxorem suam {cf. 1 Cor 7:9} statim subiungere curauit.

Hoc autem dico secundum indulgentiam non secundum imperium {1 Cor 7:6} non enim indulgitur quod licet quod {quia corr.}⁴²⁸ iustum est quod igitur⁴²⁹ indulgere dixit culpam esse demonstrat.

⁴²¹ Another hand has corrected to *uoluptatis*.

⁴²² Another hand has corrected to *sanguinisque*.

⁴²³ Another hand has corrected to *quia*.

⁴²⁴ Another hand has corrected *n[***] mor[*] obolis* to *non amor sobolis*. The original reading was perhaps *nona mors obolis*.

⁴²⁵ Another hand has corrected to *uoluptas*.

⁴²⁶ Another hand has corrected to *dominatur*.

⁴²⁷ Another hand has corrected to *concessione*. The original reading was perhaps *contentione*.

⁴²⁸ The abbreviation for the corrected word is a *q* with a diagonal cross through the descender. The scribe uses the same abbreviation for *quia* on fol. 32vb line 2.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Uigilanti uero mente pensandum est. quod in sina monte dominus ad populum locuturus ante eundem populum abstinere a mulieribus praecepit et si illic ubi dominus per creaturam subditam hominibus loquebatur tanta prouisione est munditia corporis requisita.

Ut qui uerba dei perciperint.⁴³⁰ mulieribus mixti. non essent

Quanto magis mulieres quae corpus domini omnipotentis accipiunt custodire in se munditiam carnis debent né ipsa⁴³¹ inestimabilis misterii magnitudine grauent[e]r.⁴³²

Hinc etiam ad dauid de pueris suis per sacerdotem dicitur ut si a[c]⁴³³ mulieribus mundi essent. [f. 37v] panis⁴³⁴ propositionis acciperint⁴³⁵ quos omnino non perciperent nisi prius mundo⁴³⁶ eo dauid á mulieribus fateretur.

Tunc autem uir qui post admixtionem coniugis lotus aqua fuerit etiam sacre commonionis misterium ualet accipere Cum ei iuxta praeфинитam sententiam etiam ecclesiam. licuerit intrare.

XLVIII. INTERROGATIO AGVSTINI

Si post inlusionem quae per somnium solet accedere⁴³⁷ uel corpus domini quislibet accipere ualeat uel⁴³⁸ sacerdos sit sacra misteria caelebrare.

XLVIII. RESPONSIO GREGORII

E[t]⁴³⁹ quidem hunc testamentum ueteris legis s[ecundum]⁴⁴⁰ in superiori capitulo iam diximus pollutum dicit et nisi lotum aqua eiusque⁴⁴¹ ad uesperum intrare ecclesiam. non concedit. quod

⁴²⁹ The reading is *igit*^o, as if *igitus*.

⁴³⁰ Another hand has corrected to *perciperent*.

⁴³¹ Another hand has corrected to *ipsæ*.

⁴³² Another hand has corrected to *grauentur*.

⁴³³ Another hand has corrected to *a*.

⁴³⁴ Another hand has corrected to *panes*.

⁴³⁵ Another hand has corrected to *acciperent*.

⁴³⁶ Another hand has corrected *mundo eo* to *mundos eos*.

⁴³⁷ Another hand has corrected to *accedere*.

⁴³⁸ Another hand has added *si* in the margin.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

tamen aliter populus spiritalis intellegens sub eodem intellectu. accipiet quo prefa[c]ti⁴⁴² sumus.
quia quasi per somnium inludetur⁴⁴³

Qui temptatus inmunditia ueris imaginibus in cogitatione inquina[n]tur.⁴⁴⁴

Sed lauandus est aqua ut culpas cogitationis [f. 38r] lacrimis abluat et nisi prius ignis
temptationis recederit.⁴⁴⁵ reum sé quasi usque ad uesperum cognoscat

Sed est in eadem inlusione⁴⁴⁶ necessaria ualde discretio. quae subtiliter pensar[e]⁴⁴⁷ debeat ex
qua re accedat⁴⁴⁸ menti dormientis.

Aliquando enim ex crapula aliquando ex natura⁴⁴⁹ superfluitate uel infirmitate

Aliquando ex cogitatione conti[***]⁴⁵⁰ e[t] quidem cum ex naturae superfluitate uel infirmitate
euenerit omnimodo haec inlusio⁴⁵¹ non est timenda

Quia hanc animus nesciens pertulisse magis dolendum⁴⁵² est. quam fecisse

Cum uero ultra modum appetitus gulae in sumendis alimentis rapitur. atque idcirco humorum
receptacula grauantur⁴⁵³

Habet exinde animus aliquem reatum non tamen usque ad prohibitionem {sic} percipiendi sancti
misterii uel missarum sollempnia caelebrandi. cum fortasse aut festus dies exigit. aut exhiberi
misterium pro eo quod sacerdos alius in loco deest ipsa necessitas compellit. [f. 38v]

⁴³⁹ Another hand has corrected *E[t] quidem* to *Equidem*.

⁴⁴⁰ Another hand has corrected to *sicut*. Here as elsewhere the scribe seems to have misunderstood the abbreviation *sc*.

⁴⁴¹ Another hand has corrected to *ei usque*.

⁴⁴² Another hand has corrected to *prefati*.

⁴⁴³ Another hand has corrected to *inluditur*.

⁴⁴⁴ Another hand has corrected to *inquinatur*.

⁴⁴⁵ Another hand has corrected to *recesserit*.

⁴⁴⁶ Another hand has corrected to *illusionem*.

⁴⁴⁷ Corrected (via erasure) to *pensari*.

⁴⁴⁸ Another hand has corrected to *accidat*.

⁴⁴⁹ Another hand has corrected to *nature*.

⁴⁵⁰ Another hand has corrected *conti[***] e[t] quidem* to *contingit equidem*.

⁴⁵¹ Another hand has corrected to *illutio*.

⁴⁵² Another hand has corrected to *dolendus*.

⁴⁵³ The reading is *grauant*², as if *grauantus*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Nam si adsunt⁴⁵⁴ alii qui impleri⁴⁵⁵ misterium⁴⁵⁶ ualeant inlusio⁴⁵⁷ pro⁴⁵⁸ crapula facta a
perceptione sacri misterii pr[ae]hibere⁴⁵⁹ non debet sed ab immolatione sacri misterii abstinere
ut arbitror humiliter debet.

Si tamen dormientis mentem turpi. imaginatione non concusserit.

Nam sunt quibus ita plerumque inlusio⁴⁶⁰ nascitur ut eorum animus etiam in somno corporis
positus turpibus imaginationibus non foedetur.

Qua in re unum ibi ostenditur ipsa mens rea non tamen sit uel suo iudicio libera cum se etsi
dormienti corpor[e]⁴⁶¹ nihil meminit⁴⁶² in ingluem⁴⁶³ {sic} cec[e]disse⁴⁶⁴

Sin uero ex turpi cogitatione uigilantis. oritur. Inlusio dormientis. patet animo reatus suus.

Uidit⁴⁶⁵ enim a quo⁴⁶⁶ radice. inquinatio illa processerit. quia quod cogitauit sciens hoc pertulit
nesciens sed pensandum est ipsa cogitatio utrum in suggestione an⁴⁶⁷ in dilectione⁴⁶⁸ uel quod
maius est in peccati consensu cec[e]derit.⁴⁶⁹ [f. 39r]

Tribus enim modis impletur omne peccatum uid[i]licet⁴⁷⁰ suggestione. dilectione⁴⁷¹ consensu
suggestio quippe fit per diabolum.⁴⁷² dilectio⁴⁷³ per carnem consensus per spiritum

Quia et primam culpam serpens [sit]⁴⁷⁴ suggestit

⁴⁵⁴ Another hand has corrected to *assunt*.

⁴⁵⁵ Another hand has corrected to *implere*.

⁴⁵⁶ Another hand has corrected to *ministerium*.

⁴⁵⁷ Another hand has corrected to *illusio*.

⁴⁵⁸ Another hand has corrected *pro crapula* to *per crapulam*

⁴⁵⁹ A later hand has corrected to *prohibere*.

⁴⁶⁰ Another hand has corrected to *illusio*.

⁴⁶¹ Corrected (via erasure) to *corpori*.

⁴⁶² Another hand has added in the upper margin *uidisse tamen in uigiliis corporis meminit*.

⁴⁶³ Another hand has corrected to *ingluuiem*.

⁴⁶⁴ Corrected (via erasure) to *cecidisse*.

⁴⁶⁵ Another hand has corrected to *Uidet*.

⁴⁶⁶ Another hand has corrected to *qua*.

⁴⁶⁷ Another hand has added a ~ above *an*, as if *annos*.

⁴⁶⁸ Another hand has corrected to *delectatione*.

⁴⁶⁹ Corrected (via erasure) to *cecidit*.

⁴⁷⁰ Another hand has corrected to *uidelicet*.

⁴⁷¹ Another hand has corrected to *delectatione*.

⁴⁷² Another hand has corrected to *diabolum*.

⁴⁷³ Another hand has corrected to *delectatio*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Eua uelut caro dilectata⁴⁷⁵ est

Adam uero uelut spiritus consensit et necessaria est

Magna discretio inter suggestionem atque dilectationem.⁴⁷⁶

Inter dilectationem atque consensum iudicem sui praesidere animum.

Cum enim malignus spiritus peccatum suggerit in mente

Si nulla peccati dilectatio⁴⁷⁷ sequatur. peccatum omnimodo perpetratum non est.

Cum uero dilectare⁴⁷⁸ caro coeperit. tunc peccatum incipit nasci.

Si autem etiam ad consensionem. ex deliberatione consentit.

Tunc peccatum cognoscitur perfici.

In suggestionem igitur peccati⁴⁷⁹ si mens est in dilectatione⁴⁸⁰ fit nutrimentum. in consensu perfectio et sepe conti[*]git.⁴⁸¹

Ut hoc quod [*****]⁴⁸² [f. 39v] malignus spiritus seminat in cogitatione caro in dilectationem⁴⁸³ trahat. nec tamen anima [*]i⁴⁸⁴ de dilectation[e] consentiat Et cum caro dilectare⁴⁸⁵ sine animo nequeat

Ipse tamen animus carnis uoluntatibus⁴⁸⁶ reluctans in dilectatione⁴⁸⁷ carnali aliquo modo ligatur inuitus. ut ei ex ratione contradicat. ne⁴⁸⁸ consentiat.

⁴⁷⁴ *Sit* has been erased.

⁴⁷⁵ Another hand has corrected to *delectata*.

⁴⁷⁶ Another hand has corrected to *delectationem*.

⁴⁷⁷ Another hand has corrected to *delectatio*.

⁴⁷⁸ Another hand has corrected to *delectari*.

⁴⁷⁹ Another hand has corrected to *peccatum*.

⁴⁸⁰ Another hand has corrected to *delectatione*.

⁴⁸¹ Another hand has corrected to *contingit*.

⁴⁸² One or two words have been erased.

⁴⁸³ Another hand has corrected to *delectationem*.

⁴⁸⁴ Another hand has corrected [**]i de dilectation[e]* to *eidem delectationi*.

⁴⁸⁵ Another hand has corrected to *delectari*.

⁴⁸⁶ Another hand has corrected to *uoluptatibus*.

⁴⁸⁷ Another hand has corrected to *delectatione*.

Michael D. Elliot, July, 2014 *Paenitentiale Umbrense+Libellus responsionum (Vienna 2195)*

Et tamen dilectatione⁴⁸⁹ ligatus sit. sed ligatum sé uehementer. ingemescat.⁴⁹⁰

Unde et ille caelestis exercitus [ex****]⁴⁹¹ praecipuus miles gemebat dicens

Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae

Et captiuum me ducentem in lege peccati quae est in membris meis {Rm 7:23}

Si autem captiuus erat minime pugnabat.

Sed et pugnabat quapropter et captiuus erat.

[Si]⁴⁹² pugnabat igitur leg[e]⁴⁹³ mentis cui lex quae in membris est. repugnabat.

Si autem pugnabat captiuus non erat.

Ecce Itaque est homo [f. 40r] ut ita dixerim captiuus. et liber.

Liber ex iustitia quam dilegit⁴⁹⁴ captiuus ex dilectione⁴⁹⁵ quam porta[*]⁴⁹⁶ inuitus. finit amen.⁴⁹⁷

---

⁴⁸⁸ Another hand has corrected to *néc*.

⁴⁸⁹ Another hand has corrected to *delectatione*.

⁴⁹⁰ Another hand has corrected to *ingemiscat*.

⁴⁹¹ A word has been erased.

⁴⁹² Another hand has corrected to *et*.

⁴⁹³ Corrected (via erasure) to *legi*.

⁴⁹⁴ Another hand has corrected to *diligit*.

⁴⁹⁵ Another hand has corrected to *delectatione*.

⁴⁹⁶ Another hand has corrected to *portat*.

⁴⁹⁷ The rest of the page (sixteen lines of column a and all of column b) has been left blank.